

Валентина
Александрова-Кирова

АДАПТИРАНА МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ

В помощ на учителите
и учениците в българските
училища в чужбина

Публикацията се спонсорира от програма „Национални, европейски и цивилизационни измерения на диалога „Култура – език – медии“ към Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“.

© Адаптирана методика на обучението по история

В помощ на учителите и учениците
в българските училища в чужбина

© Валентина Александрова-Кирова

Дизайн и предпечат: Национално издателство
за образование и наука „Аз-букѹ“; www.azbuki.bg

Печат: „Алианс Принт“

ISBN: 978-619-7065-13-8

СЪДЪРЖАНИЕ

- 4 Към читателите
- 8 Въведение
- 11 Общи характеристики, проблеми и особености на обучението по история в БНУЧ
- 22 Адаптираните програми по история и какво искаме учениците да знаят
- 30 Планиране на уроците – конструктивизъм и използване на учебниците
- 42 Как да приобщим в часовете по история учениците, които не говорят добре български език
- 52 Идеи как да преподаваме история в БНУЧ
- 96 Заключение

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

В ръцете си държите книга, чийто оригинален и иновативен принос ще е от изключителна полза за заелите се с нелеката, но много родолюбива задача да преподават история в българските неделни училища в чужбина. Книгата е плод на дългогодишните преподавателски занимания на Валя Александрова-Кирова. На натрупания от нея опит в трудната задача да направи българското минало достъпно, интересно и вълнуващо за деца, за които България е едно далечно географско понятие. За ученици, пътуващи всяка седмица десетки километри, за да учат български език, но същевременно и да навлязат в познанието и науката на езика на своите родители. Някои от тях нямат директен спомен за това „Де е България?“. Други свързват понятието с далечни спомени или мигове, прекарани с близки роднини и приятели по време на краткосрочни посещения на места, където са родени техните родители и вероятно живеят техните баби и дядовци.

Проблемите, пред които са изправени преподавателите в подобни образователни институции, са наистина огромни. И най-малкият от тях е степента на владенето на българския език – въпреки че доста често стратегията за оценяване в чуждата среда тласка техните родители към търсенето на общуване на преобладаващия език на страната, в която пребивават. Много по-сериозен проблем е липсата на елементарен житейски опит от географската и социалната среда в България, от културните и социалните различия, които моделират неукрепналото съзнание на младите хора. Или подсъзнателното облъчване от страна на съвременните глобални медии и всепоглъщащото съзнание социални мрежи и нови технологии в съвременното консуматорско общество. Днес младите хора са много по-глобално ориентирани, те лесно се запознават със свои връстници по света. Но често в тази нова комуникационна среда родовата памет и етническата и културната принадлежност и съпричастност са първите жертви на интернационализацията на човешките отношения, на глобалната и много по-мобилна човешка цивилизация.

На този фон можем и трябва да оценим подobaващо и високо както опита, натрупан от автора, така и нейния ентузиазъм да го сподели с колегията в името на повишаване на ефективността при работата с подобни ученици. Предлаганата методика е плод на дългогодишния интерес на Университетския комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и трайно установилото се партньорство с Асоциацията на българските училища в чужбина. По време на редовните годишни срещи на АБУЧ, провеждани традиционно в залите на СУ, екипът на УКХ получи възможността да се докосне до информация от първа ръка за успехите и проблемите на задграничната колегия и да допринесе за по-ефективната ѝ работа. Плод на това сътрудничество са и по-раншни наши публикации, но тази е от особено значение за нас. Защото касае историята на България и предоставя пътека, по която може да се тръгне, за да се приближат учениците ни зад граница до Родината.

Методиката има и своята съществена теоретично-приложна значимост. В нея се прави обща характеристика на актуалното състояние на преподаването в чужбина, както и на съществените особености в това обучение, което естествено поражда и множество трудности и проблеми. Учителите трябва да се справят със затрудненията на подобен учебен процес – едно е да ходиш на училище всеки ден, друго – само в неделя, с географската раздалеченост на отделните представители на българската диаспора и трудностите за осигуряване на редовното присъствие на учениците. С липсата на адаптирани учебници и учебни помагала, с финансовите трудности около поддържането и увеличаването на материалната база. За да се стигне до чисто методически и дидактически проблеми около структурирането на учебния материал, съчетаването му с преподаването на историята и сродните хуманитарни науки в местните училища, които учениците посещават. Има и конкретни за нашата дисциплина трудности, свързани с периодизацията, историческите умения, навици и познания, които местната културна и дидактическа традиция поощряват в разрез с нашите намерения в тази посока. Затова са от изключително значение отговорното отношение и намеренията на всеки отделен учител по история – и именно тук е ползата от представената методика.

Колегата Валентина Александрова-Кирова споделя своите идеи убедително, на ясен език и с конструктивен подход, който в никакъв случай не е менторски. Той произлиза от нейния досегашен опит и от желанието ѝ да

допринесе методически и идейно за тласкането напред на учебния процес с онова, което отделният учител може – със съдържанието, което влага в час, с начина, по който онагледява материала и го прави достъпен и близък до житейската перспектива на отделния млад човек в класната стая. С адаптирането на учебните програми към реалностите на преподаването и конструктивното използване на възможностите на създадената образователна среда, учебници и помагала. Методиката допълва определени празноти и търси специфични подходи към учениците, техники на преподаването, които да направят часовете, прекарани в неделните училища, в трайни нагласи към България, нейното минало и нейния народ.

Специално място в изследването заема проследяването на опита на българските учители във Великобритания и на начина, по който претворяват местните практики в своето преподаване. Англичаните имат определено водещи позиции в преподаването в средното училище, често техните методики изпреварват континенталноевропейските с десетилетие и определено има какво да се научи от тях. Това е особено актуален проблем с днешните промени, произтичащи от новия Закон за предучилищното и училищното образование. Той задава рамката на образователния процес в Република България, но има своя отзвук и зад граница, където всеки може да черпи идеи и опит как да се възползва от новите законови възможности за подобряването на образователната среда и резултатите, постигнати от учениците в българските училища в чужбина.

Учителите по история са прагматични хора, на които познанието за миналото е дало увереност, че могат да реагират на предизвикателствата на днешния ден – с уроците, наследени от предходните поколения, и с дръзновението и ентузиазма на търсенето на промяната в името на обществения прогрес. Така те преодоляват трудностите на липсата на средства и помагала, адаптират учебните програми към разнообразието на своите ученици. Преодоляват логическите и дидактическите трудности около прекъсваемостта на обучението по определени предмети, като „Роден край“, „История на България“ и „География на България“. Липсата на преподаване по световна история и география, което създава затруднения със съответната научна терминология, проблемите на хорариума, липсата на учители специалисти по дадена дисциплина и много други. Затова съм убеден, че те ще прочетат внимателно тази книга и ще открият в нея точно това, което им е необходимо и полезно.

Основен елемент във всеки образователен процес е мотивацията – едновременно на учениците и на учителите, а в случая – и на родителите, без чиято съпричастност и активна помощ е немислим какъвто и да е образователен процес зад граница. След като прочетох внимателно представения текст, мога убедено да посоча увереността си, че идеите на автора са много полезни и ще имат необходимия отзвук и сред учителите, и сред родителите, а оттам – и сред образователния субект – учениците.

В тази книга няма да намерите политическите решения, които трябва да се вземат на държавно и управленско ниво в партньорство с академичните среди и учителите в България. Методиката обаче показва именно различните образователни подходи, използването на новите технологии и в крайна сметка – личния принос на всеки отделен преподавател, създаващи средата, която може да доведе до съответните управленски и политически решения. Университетският комплекс по хуманитаристика „Алма Матер“ е готов да продължи да подпомага усилията на Асоциацията на българските училища в чужбина в нейната родолюбива мисия по съхраняването на българския език и миналото на народа ни.

Убедени сме, че идеите на Валентина Александрова-Кирова заслужават да намерят своята реализация, и затова решихме да публикуваме тази книга.

*Доц. д-р Костадин Грозев,
научен директор на УКХ „Алма Матер“
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

ВЪВЕДЕНИЕ

Живеем в свят, който се променя много бързо и нашите деца растат заобиколени от технологии и нови комуникационни възможности, немислими за хората преди време. За много от нас глобализацията означава и живот далеч от България, а за нашите деца – промени в културната им и национална идентичност. И в този нов свят, съчетаващ социални, технологични, политически и икономически предизвикателства, ролята на учителите е да предложат нов подход в обучението на младите поколения. Достъпната информационна среда ни налага тенденцията да променим методите на обучение. Вече е общоприето да се поддържа активното учене, което развива способностите и уменията при преподаването по история. В България също постепенно започва да се поставя акцент на този вид учене и на преминаване от обучение, основано на съдържанието, към обучение, насочено към уменията, като така тя се нарежда до редица други държави, където това е основен принцип в педагогиката от много години. Литературата, посветена на модерните и интерактивни методи на преподаване, е огромна и достъпна както на английски, така и на български език. Всеки, който се интересува, може да прочете и теоретично да се запознае с тези методи. Но когато в едно **българско неделно училище в чужбина (БНУЧ)** преподавателят се изправи в час пред учениците, държейки в ръка избрания учебник по история на България – започват проблемите...

Защото:

Доскоро най-основното противоречие при преподаването по история в БНУЧ беше необходимостта да се преподава според съществуващите програми в България, без съобразяване с нуждите на учениците в чужбина. От учебната 2016 – 2017 г. постепенно се преминава към обучение по нови, адаптирани програми. Времето ще покаже тяхната пригодност.

За българските неделни училища в чужбина не са разработени ясно целите на преподаване по история, а липсва и дискусия на тази тема.

Заявената донякъде свобода на методите на преподаване не е подкрепена с разработени полезни и подходящи помагала или учебници по история на България.

За да се индивидуализира преподаването, учителите са принудени да създават собствени работни листове, съобразени с местната държава и езиковото ниво на учениците.

За учителите по история на България в чужбина не са създадени квалификационни курсове или специализирани сайтове за споделяне на практически опит, за да научат за новостите, за развитието на методологията и как да я приложат в час, преподавайки българска история.

Целта на настоящото изследване е да запълни донякъде тези празноти, да се предостави информация по широк кръг въпроси и проблеми, свързани с преподаването по история на България в БНУЧ. Опитът ми на преподавател в две български неделни училища в чужбина – Българското училище към Посолството на Република България в Лондон и Българско училище „Слово“ в Оксфорд, показва, че съществува необходимост от един по-задълбочен поглед върху проблемите на обучението по история в чужбина. Основното ми убеждение при всичките ми търсения, опити и изследвания е, че часовете по история трябва да бъдат едно творческо, стимулиращо изживяване, което да ангажира учениците и да остави хубави спомени у всяко дете, което прекратява прага на нашите училища в чужбина.

В публикацията ще бъдат поставени на разглеждане редица проблеми на преподаването по история в чужбина, с които предполагам, че се сблъскват много преподаватели. Ще бъдат дискутирани различни аспекти и въпроси, като например: има ли специфични цели на преподаването по история и защо е необходим различен поглед и подход към преподаването по история на България в чужбина. Ще бъдат разгледани различни стратегии и методи на пре-

подаване по българска история в училищата в чужбина, както и прилагането на разнообразни техники за учене и мотивиране на учениците в хода на обучение, т.е. всичко, което може да направи обучението по-интересно и полезно. Всеки учител може да е новатор в клас и творец. Но не по-малко е важно да се разкаже за практическото приложение на модерните методи на преподаване, да се споделят добрите практики в резултат на професионалните търсения.

Другият основен акцент в изследването е проследяване на опита във Великобритания и да се открият положителните моменти в методите им на обучение по история, които биха могли да се адаптират и използват от нас. Важно място ще заеме сравнението с преподаването по история в британската образователна система, както и очертаването на тенденциите в тематиката, програмите и съвременното развитие на британската историческа педагогика.

В настоящата разработка не си поставям амбициозната цел да направя систематично изследване на всички методи на преподаването по история, които са многобройни, но ще се постарая да дам достатъчно примери и идеи, така че настоящият текст да има и практическа стойност. Тези идеи могат да бъдат адаптирани от други учители и използвани в клас. Примерите ще обхващат преподаването по история на България в началната и прогимназиалната степен (до VII клас според новия Закон за предучилищното и училищното образование), като акцентът ще е поставен на обучението в прогимназиалните класове. Освен примерите от практиката ще бъдат споделени и други идеи, почерпени от чуждия опит, както и ще бъде направена оценка на ползата от даден метод или стратегия за подобряване на обучението в БНУЧ. Накратко, този текст е споделяне на личен опит от преподаването ми в училища в чужбина, като същевременно ще се търсят паралелите и различията между българската и британската система.

ПЪРВА ГЛАВА

Общи характеристики, проблеми и особености на обучението по история в БНУЧ

Броят на българските съботно-неделни училища в чужбина нараства с всяка изминала година. Повечето от тях са подпомагани от МОН чрез Постановление 334 на МС и програма „Роден език и култура зад граница“. Съществуват обаче редица нерешени въпроси, които са както общи, така и специфични. Актуален е например проблемът за изработването на стратегия за привличане на нови ученици в нашите училища, защото в момента, въпреки увеличения брой на училищата, процентът на записаните в БНУЧ деца е незначителен, сравнен с броя на българите, живеещи в чужбина.

Една от основните цели на многобройните вече БНУЧ е да създадат необходимите условия за съхранение и популяризиране на българския език и култура. Освен предмета Български език и литература в тях се преподават Българска история и География на България, а мисията на това преподаване е да се съхрани българската идентичност сред младото поколение в чужбина, изложени във всекидневието си на асимиляция от обкръжаващите ги език, култура и образование на съответната чужда държава. Въпреки че говорим за поддържане на българското самосъзнание чрез познанието за българския език, традиции и културни постижения, много важно е също да предадем на учениците си знанието за историята на България по начин, който ще позволи разширяване на кръгозора им, развитие на критическото им мислене и себе-познаване. Не трябва да пренебрегваме връзката на историята с настоящето, а да се стремим да предадем необходимите познания и умения, които ще им трябват в бъдещия им живот, независимо дали ще се върнат в България, или ще станат граждани на света.

Редица специфични проблеми могат да се изброят като свързани конкретно с преподаването по история на България, наред с по-общите за БНУЧ. Накратко те са свързани с:

- *разбирането на особеностите на БНУЧ и на нашите ученици (много често деца билингви, с различна мотивация и с различна скорост на усвояване на материала);*
- *с прекъсваемостта на обучението – в някои класове не се изучава история;*
- *времето на преподаване – често недостатъчно;*
- *доскорошната липса на адаптирани учебни програми;*
- *липсата на специално създадени за БНУЧ учебници, работни тетрадки, работни листове и други материали, които да се съобразяват с езиковата и социокултурната компетентност на нашите ученици и да са разработени от учители с опит в българските неделни училища;*
- *нуждата от адаптиране и възприемане на нови методи на преподаване.*

Преподаването по история трябва да стане интересно, разнообразно, без фактологическо натоварване и съобразено с езиковите компетентности на учениците, за да ги привлича в училищата, да спомага за запазването на корените и на знанието им за родния език и култура.

ОСОБЕНОСТИ НА НЕДЕЛНИТЕ УЧИЛИЩА С ОГЛЕД НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

Да се преподава история и география в българско неделно училище в чужбина, е значително предизвикателство и за това могат да се посочат редица причини. Една група от тях е свързана със самите особености на българските училища в чужбина като „неделни“ или „допълнителни“, т.е. в тях се преподава само вечер, в събота или неделя. Необходимо е да се направи уточнението, че не може да се поставя знак на равенство между нуждите на българските училища в чужбина и тези в България, защото реалностите са различни.

На първо място, самият начин на изграждане на БНУЧ¹⁾ позволява огромното им разнообразие по отношение на брой ученици, начин на организация на обучението, наличие на материална база, ресурсно осигуряване, цели на преподаване и др. Различията между българските неделни училища са толкова големи, че ако някои имат повече от 250 ученици с класове от 30 ученици и могат да си позволят осигуряване на много високо качество на преподаване от добре подготвени специалисти, то други са със смесени паралелки, а преподавателите са неспециалисти. Някои училища могат и си позволяват да преподават по два часа история на седмица, а други максимално могат да си позволят само един час или дори половин час. Има и училища, в които до този момент се преподава само български език и литература, но в новите условия вероятно ще им се наложи да включат и други предмети. Ясно е, че трудно ще се осигури еднako обучение. И въпреки че нашите училища не са задължителни, то това не означава, че не трябва да се предложи навсякъде качествено образование.

АДАПТИРАНИТЕ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЯ

До момента несъмнено най-голяма трудност пред нас беше липсата на специално изработени адаптирани програми по история и география на България, които да отговарят, от една страна, на изискванията на българската държавна образователна система, за да могат да се признават издаваните от нас удостоверения в България, но от друга, да се постави на по-здрава основа преподаването, да се сменят методологията и акцентите, които да отразят равнището на знание на български език на децата. Този въпрос нееднократно в продължение на години беше поставян за обсъждане на редица форуми, организирани от Асоциацията на българските училища в чужбина. Основната причина за това настояване бе нуждата от по-голяма либерализация, за да може нашето обучение да вдъхнови, насърчи и мотивира учениците ни да научат повече за българската култура и история. Голяма стъпка напред бе направена през лятото на 2016 г., когато МОН заедно с учители по история от БНУЧ разработиха

¹ Според Постановление на МС 334 БНУЧ могат да се създават от организации на българи, живеещи извън Република България, регистрирани съгласно законодателството на съответната държава за извършване на образователно-културна дейност; дипломатическите представителства на Република България в чужбина; български православни църковни общини; Славянобългарския манастир „Св. Вмчк. Георги Зограф“ – Атон, Гърция. Вж. пълния текст на Постановлението на: <http://www.mon.bg/>

нова адаптирана програма за V клас и се проведеха разговори за програмите за VI и VII клас. В следващата част от настоящото изследване ще бъдат проследени по-подробно въпросите около учебните програми по история и какво съдържание ще имат. Ще бъде направен и опит за сравнение с английските учебни програми.

ПРЕКЪСВАЕМОСТ НА ОБУЧЕНИЕТО

В момента обучение по Роден край, История на България и География на България се провежда по указанията на МОН само в някои класове, защото БНУЧ не преподават световна история и география.

За да се преодолее този проблем на прекъсване на обучението, АБУЧ настоява от 2010 година за създаване на единен курс за българските училища в чужбина, обхващащ предметите Роден край, Околен свят, Човекът и обществото, История на България и География на България, разпределен в класовете от I до XI без прекъсване. Идеята се подкрепя от голяма част от колегите от БНУЧ. Този един интегриран предмет или единен курс би могъл да бъде наречен например Народознание. Някои от възможните предимства на евентуален общ предмет са, че ще се постигне свързаност, надграждане и съобразяване с особеностите на нашите училища; ще можем да предвидим минимум по 1 час седмично за преподаване; ще се избегне повторението на изучаваните исторически периоди година след година; ще се облекчи натовареността на учениците; ще се постигне по-добро разпределение между преподаването на нов материал, упражненията, работата по проекти и др.

Признавайки, че на този етап създаването на такъв интегриран предмет изглежда утопично, то настояването за това не трябва да бъде снето от дневния ред. Засега и за близките години актуално ще бъде изработването на адаптирани програми отделно за историята и географията на България.

УЧЕБНИЦИТЕ

За БНУЧ все още няма разработени и издадени специализирани учебници или учебни материали въпреки всеобщото признание, че това е много необходимо. АБУЧ нееднократно е призовавала МОН за издаването на специализирани учебници за БНУЧ.

Ето какво се казва в писмо на председателя на АБУЧ – д-р Ирина Владикова, до министъра на образованието и науката: „...необходимо е издаването на специално създадени учебници по преподаваните предмети в българските „неделни“ училища в чужбина поради техните специфични особености: по-ограничено време на преподаване; нужда от допълнително обясняване на понятията и практическа работа с учениците; необходимост от различно съотношение между урочните единици за нови знания, упражнения и работа по проекти“².

Със създаването на адаптирани програми по история несъмнено ще се пристъпи и към създаване на учебници, но дали ще бъдат привлечени за написването им или като консултанти учители с опит при преподаване в чужбина, остава само да гадаем.

ХОРАРИУМЪТ

За някои от БНУЧ хорариумът, определен от МОН, за преподаване на история и география на България е голям проблем. Часовете за преподаване са разпределени неравномерно в класовете. В повечето училища се преподава само в събота и неделя и често е невъзможно да се отдели достатъчно време за предмета. Отново АБУЧ многократно е настоявала пред МОН да бъде определен за всеки клас по един час преподаване на история или география на България, а тези училища, които могат да си позволят и повече от 1 час, сами да си определят хорариума.

УЧИТЕЛИТЕ

Освен основните качества, които трябва да притежава всеки учител, учителите в БНУЧ е нужно да отговарят и на редица допълнителни критерии. Нужни са им например допълнителни компетенции за работа с ученици в мултикултурна среда. Друго полезно качество е адаптивността и лесното приспособя-

² Предложението бе отправено в писмо на д-р Ирина Ботева-Владикова от името на АБУЧ до тогавашния министър на образованието проф. Т. Танев във връзка с проекта за Наредба за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала на 9 ноември 2015 г.

ване към нуждите на учениците, защото в БНУЧ всяка година условията на преподаване могат да са различни – класовете да са по-малки (само от 6 – 7 ученици) или големи (до 30 ученици) или ако една година учениците от даден клас са с много добро познаване на езика, следващата година това може и да не е така и да е нужно използването на нови стратегии за преподаване.

Учителите в БНУЧ нямат голяма възможност за осъвременяване на знанията си по история на България или методологията на преподаване на история. Като изключим традиционните летни конференции на АБУЧ в София, единствената възможност „за сверяване на часовника“ е чрез интернет. Недостатък е, че е много трудно учителите, живеещи в чужда държава, да се ориентират сред огромното множество идеи, теории и нови изследвания. Не съществуват никакви квалификационни курсове за преподавателите по история в БНУЧ, организирани от български университети. Друг недостатък е, че почти всеки учител работи и друга работа, за да може да се издържа в чужбина, а така времето за самоусъвършенстване и професионално развитие на знанията и уменията се ограничава.

УЧЕНИЦИТЕ

Несъмнено учениците в БНУЧ се различават от живеещите в България по своята езикова и социокултурна компетентност. Те са най-често деца билингви, живеещи в чужда езикова среда, а езиковите им познания по български език са с разлики в голям диапазон. За тях често България не е тяхната Родина, защото вече по-голямата част от тях са родени в други държави, а ние – учителите в БНУЧ, трябва да им обясним какво е Отечество – каква е земята и историята на техните предци.

Голямо предизвикателство е да се работи с ученици в един клас, които се различават значително по езикови познания, но същевременно е невъзможно да се постигне изкуствено изравняване, като не се допускат в клас учениците с малко познаване на български език, защото нашите училища са приобщаващи. Основна политика на БНУЧ е да приема всички деца, които желаят да учат, независимо от нивото на владеење на език. Учителят трябва да е много внимателен, за да не изпадне в положението да преподава само на тези с добро познаване на езика, което неминуемо ще доведе до неразбиране на другите, които не го владеят добре, а оттам и да им стане досадно и скучно. Този вариант не може да не се отрази на дисциплината в клас. Обратната ситуация

също е възможна. Затова и в изследването ще има отделна глава, посветена на стратегиите и методите на преподаване на ученици, които не владеят добре българския език. Този въпрос е отново свързан с въпросите за адаптираните програми за БНУЧ и адаптиране на учебния материал, защото високите изисквания не водят до постигане на добро качество на обучението.

Ако погледнем и въпроса за различните начини на учене, т.е., че учениците имат различни потребности и очаквания – работата на учителя става още по-трудна. На много от учениците, живеещи в чужбина, често не им достигат основни общи знания, които биха натрупали за историята и културата на България извън училище, ако са в родината си, т.е. натрупващият им се житейски опит е по-различен от този на децата в България. Този проблем, свързан с въпроса за историческата комуникация, е разгледан в статията на Сл. Будинов³, цитиран от Красимира Табакова в книгата „Методика на обучението по история“⁴). Естествено е на българските ученици в чужбина да липсват много от пътищата за „захранване на историческа по произход и съдържание информация“, които са хиляди в България – от герба и знамето, през имената на улици, честването на юбилеи, посещенията на паметници, музеи, храмове или битова вещ от миналото⁵). По всички тези пътища те придобиват знания за „чуждата“ държава, в която живеят, и започват да я чувстват много близка, като повечето от нашите ученици признават, че много по-лесен за тях е английският език, а не родният им български. Тези пропуски трудно могат да се запълнят от няколкото седмици в България през лятото.

Поради изброените по-горе причини често на някои от учениците им липсва увереност, което води и до намаляване на техните способности да осъзнаят и възприемат историческия разказ или текстове, както и устно да изказват комплексни идеи и тези. За да разберат историята тези ученици, тя трябва да им се преподаде емоционално, по интересен начин, да съпреживеят това, което се е случило в миналото.

Учениците ни се различават и по начина, по който са свикнали да им се преподава. Например в стандартите за преподаване на британската система

³ Будинов, Сл. За системата, подсистемите и центровете на историческа комуникация. – История, 1998, No.8, с.17 – 26.

⁴ Табакова, Кр. Методика на обучението по история. С., Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013, стр. 41.

⁵ Пак там

(Teaching standards) е посочено, че трябва да се преподава според конструктивистките методи⁶). Това е още една причина и ние да променим методите си на преподаване, за да отговорим на нуждите и желанията на учениците ни – как искат да учат и как са свикнали да учат.

Тук, във Великобритания, не се поставя акцент на усвояването на материала, а най-вече по какъв начин ще се усвои този материал, какви методи ще бъдат използвани, какви умения и навици учениците ще придобият, какви граждански позиции ще си изградят. Практиката ми е показала, че българските ученици в чужбина не могат да бъдат накарани да запомнят факти и събития от историята, без да са ги разбрали.

МОТИВАЦИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ И ЦЕЛИТЕ НА ПРЕПОДАВАНЕ НА ИСТОРИЯ

Може би всички учители по история са се сблъсквали с неразбирането от страна на някои ученици защо се учи история. Почти всяка година все някой ученик ще зададе въпроса: „Но, госпожо, за какво ще ми послужи знанието за толкова отдавна изминали времена?“.

Българските училища в чужбина не са задължителни, учениците идват доброволно и е логично мотивацията им да е силна, но практиката е доказала, че това невинаги и не при всеки ученик е така. Учениците ни трудно се задържат след определен клас (около V или VI) в училищата ни и се отказват на даден етап поради натовареността си в английските училища, увеличените изисквания и трудностите на езика на нашия преподаван материал – важни фактори, действащи им демотивиращо. Всяка година в училището ни в Лондон тържествено изпращаме нашите дванадесетокласници, с които се гордеем много, но те са обикновено 3 – 4-ма, докато в първи клас всяка година се записват по 30 – 35 ученици.

Но да се върнем на въпроса – какво отговаряме на учениците, които ни питат защо им е нужна историята, и по-специално българската история. Отговорите могат да бъдат различни, свързани с целите на обучение по история. На по-малките учениците винаги може да се представи метафората за дървото без корени, а на по-големите ученици – колко е важно да имат иден-

⁶ Cooper, H. Why are There no Text books in English Primary Schools? – Revista de la Facultad de Educacion de Albacete, No.29 – 1, 2014, p.27 (Статията е достъпна в интернет: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4911468.pdf>)

тичност или че историята им трябва, за да разберат защо са тук и да могат да изградят своите възгледи за света, а можем и да напомним, че „народ, който не познава миналото, няма бъдеще“. Изучавайки българското минало, се изгражда и чувството на принадлежност към корените, към рода и Родината.

Как се представя в методическата литература въпросът за целите на обучение? Ясно е, че първата цел на обучението и в България, и във Великобритания, в основните училища е учениците да си изградят ясна и последователна картина за историята съответно на българските земи и на Британските острови. Но допълнително се поставят и други цели:

Според действащите до 2016 г. ДОС за учебно съдържание⁷⁾ в България, по които досега преподавахме, една част от целите на обучението по история в частта „История и цивилизация“ обхваща: „Учебният предмет история и цивилизация съдейства за изграждането на гражданска идентичност на човека и обществото. Знанията за миналото, за историческото развитие изграждат взаимосвързаните полета на националната памет и на цивилизационното наследство. Обучението по история е съсредоточено върху разбирането на съвременния свят, в който живеят учениците. Познаването на миналото се възприема като предпоставка за осмисляне на настоящето и бъдещето. Историческата образованост създава рационалната и емоционалната база за гражданска интегрираност, изградена чрез познаването на разностранните и всеобхватни мрежи на социалната комуникация⁸⁾“.

За сравнение е хубаво да се погледне и какви цели си поставя британското училище при преподаването по история. Британският историк Артър Маруик в статията си „Основите на историята“ пише, че най-важната причина за изследването на история е да се разбере настоящето. Според него е невъзможно

⁷ Наредба № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание Обн. – ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г.; в сила от 13.06.2000 г.; изм., бр. 46 от 28.05.2004 г.; в сила от 01.07.2004 г.; изм. и доп., бр. 58 от 18.07.2006 г. и Приложение № 4 към чл. 4, т. 4 чл. 4, т. 4 – публикувани на сайта на МОН.

⁸ Цит. по-горе Приложение № 4 към чл. 4, т. 4 чл. 4, т. 4, стр. 45.

да се разбере съвремението без познанието на миналите събития⁹⁾. Друга причина за преподаването на история е да се научат учениците как да мислят, как да задават въпроси и въз основа на доказателства да правят заключения¹⁰⁾.

Целите, заложен в британските национални програми, са:

- да се подпомогне разбирането на настоящето в контекста на миналото;
- да се предизвика интерес към миналото;
- да се предаде на учениците чувство за идентичност;
- да се помогне на учениците да разберат своите културни корени и споделено взаимно наследство;
- да се допринесе към разбирането за другите държави и култури;
- да подготвим учениците да мислят;
- да се запознаят учениците с работата и методологията на историците;
- да се подпомогне изучаването на другите учебни предмети;
- да се подготвят учениците за съзнателния им живот като възрастни¹¹⁾.

В допълнение към всичко казано несъмнено още една важната задача има преподаването на българската история в БНУЧ, която всички учители ще се съгласят да поставят на предна позиция: обучение в принадлежност, предаване на ценностите на миналите поколения и възпитание в любов, разбиране и уважение към България.

МЕТОДИТЕ НА ПРЕПОДАВАНЕ

Защо е необходимо за нашите училища да се използват повече модерните методи на преподаване пред традиционните? Дали са по-ефективни и дали можем да постигнем успех с тях? Този и подобни въпроси, като как да предадем „жи-

⁹⁾ Цитиран по: Dunn, Michael. Why does history have a special place in TOK? (10th May 2013). theoryofknowledge.net. <http://www.theoryofknowledge.net/areas-of-knowledge/history/why-does-history-have-a-special-place-in-tok/>

¹⁰⁾ Murphy, J. 100+ ideas for teaching history, London, Continuum, 2010, p. 2.

¹¹⁾ Learning to Teach History in the Secondary School. A companion to School Experience. Ed. by Terry Haydn, James Arthur, Martin Hunt and Alison Stephen, London, Routledge, p. 23.

вата“ история, ще бъдат основно разглеждани в изследването. Под модерни разбирам всички активни методи, свързани с конструктивизма, а под традиционни – задаване на въпроси, четене, лекция на учителя. В британската педагогическа литература се прави разграничение между дейностите с ниска стойност в часа по история (четене на учениците един след друг в клас; преписване от дъската; решаване на кръстословици и др.) и с висока стойност (водене на диалог или четене наум и попълване на работна карта)¹². Дейности с висока стойност са, когато учениците са ангажирани с представяне и развитие на идеи, дискутират и правят оценка на минали събития в светлината на това, което са изучавали¹³.

Нужно е въвеждането на нови дидактически методи, които да подпомогнат обучението по история и география на България в чужбина, за да бъдат постигнати поставените образователни цели. В тези часове в чужбина е нужно да се изгради тясна връзка между слово/текст/изображение. Логично се налага използването на възможно най-широк кръг интерактивни методи на преподаване и използване на информационните технологии. Наред с класическите методи на преподаване, като работа с извори, със снимките в учебника, работа с линия на времето или с текста в учебника и учебната тетрадка, на преден план трябва да се изведат практическите упражнения, а за по-малките класове да се създадат и занимателни такива. Необходимо е облекчаване на историческия разказ в учебниците и отпадане на сложната и понякога остаряла терминология. Евристичните дискусии са полезни, но трябва да са съобразени с нивото на владеење на езика¹⁴. За да отговорят на способностите на учениците, адаптирането на уроците от сега съществуващите изисква от учителя много умения, идеи и теоретични познания, което означава наличие на знания, много ентусиазъм и желание за работа от страна на учителя.

В заключение бих искала да подчертая важността на предметите история и география на България в БНУЧ. Българското дете в чужбина може да се научи да говори български език (дори и с пропуски в граматиката) и в семейна среда или по време на престойте и общуването си в България, но трудно би могло да си представи и изгради ясна картина за историята на България само от семейната среда.

¹² Пак там, стр.41

¹³ A training resource for teaching of history in secondary schools, Ofsted's subject professional development: history, 2012, slide 20

¹⁴ Въпросите, свързани със специфичните методи на обучение в БНУЧ, бяха представени в статията ми „За обучението по история в едно българско училище в чужбина“:

http://www.schoolbgembassy.org.uk/images/За_обучението_по_история_в_едно_българско_училище_в_чужбина.pdf

ВТОРА ГЛАВА

Адаптираните програми по история и какво искаме учениците да знаят

Спецификите на преподаването по история в българските неделни училища зад граница вече бяха очертани накратко, а и са дискутирани на редица форуми, организирани от АБУЧ, на които акцент се поставяше върху въпроса за програмите. Дълги години се настояваше да бъде предприето адаптиране на учебните програми по история и след това и да се пристъпи към издаване на специализирани учебници, които да отчитат особеностите и степента на езиковите познания на българските ученици в чужбина. Въпросът навлезе в нова фаза след приемането на новия Закон за предучилищното и училищното образование, в сила от август 2016 г., когато и първата адаптирана програма по история за V клас стана реалност.

В настоящата глава накратко ще бъде сравнено съдържанието по история според старите и новите програми¹⁾, валидни в България, ще бъдат представени националните програми във Великобритания отново с цел сравнение, както и ще бъдат дискутирани въпросите как се стигна до адаптираните програми и какво предвиждат те не само в V клас, но и в VI и в VII клас, както и свързаният въпрос – какво искаме учениците ни да знаят по история. На първо място, ще бъдат представени британските учебни програми по история.

¹ Необходимо е да се направи уточнението, че някои от новите програми в момента на писане на текста все още не са приети, а са публикувани като работни варианти на интернет страницата на МОН.

БРИТАНСКИТЕ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЯ ЗА НАЧАЛНОТО И СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ

Последната реформа на учебните програми във Великобритания беше проведена през 2013 г., като в частта по история бяха направени някои съществени промени. Една от най-съществените е, че беше възстановено хронологическото изучаване на историята на страната. Предишният тематичен подход бе силно критикуван, а резултатите показваха, че учениците не успяват да си изградят общ поглед и хронологическа рамка на миналото. Друга промяна е същественото фокусиране върху британската история в новите програми. Въпреки усиления обществен натиск не бе прието задължително изучаване на история след IX клас, т.е. предметът да стане задължително матуритетен. Основният аргумент беше, че историята подпомага развитието на познанията по английски език и критическото мислене. От години тенденцията в страната е все по-малко ученици (в X и XI клас) да избират да учат история и същевременно да държат матура по предмета.

Несъмнено една от най-ярките особености на британската система, която ясно я отличава от българската, е липсата на учебници за учениците²). Екипите в училищата и преподавателите сами решават разпределението на темите, какви материали да използват, имат пълната свобода да изберат методите и стратегиите си на преподаване. Насока им дават именно националните програми по история, които обаче за разлика от българските посочват само периоди и общите теми, като в допълнение са дадени само незадължителни примерни подтеми, които учителите да развият пред учениците.

Опитът, който е полезно да се проучи и евентуално да се използва за разработване на адаптирани програми за БНУЧ, е, че английските програми не са за всеки клас поотделно, а са дадени като изисквания за всяко отделно образователно ниво – 1 ниво (I и II клас); 2 ниво (III – VI клас); 3 ниво (VII – IX клас) и 4 ниво (X – XI клас).

Например между VII и IX клас трябва да се изучават по преценка на учителите някои въпроси от следните теми:

Развитие на църквата, държавата и обществото в средновековна Британия (1066 – 1509);

² Редица специалисти смятат този факт за слабост на британското образование. Вж. напр. Why textbooks count. A policy paper. Tim Oates November 2016, University of Cambridge, 2016

Развитие на църквата, държавата и обществото в Британия (1509–1745);

Идеи, политически сили, индустрия и империя: Британия (1745–1901);

Предизвикателствата пред Великобритания, Европа и света от 1901 до съвременето;

Изучаване на въпрос, свързан с местната история;

Изучаване на един аспект от британската история преди 1066 г.;

Най-малко един въпрос, свързан със световната история: Индия (1526–1857); Китай (1644–1911); промени в Руската империя (1800–1989); САЩ през XX век.

Трудно можем да си представим какво необятно море от въпроси, акценти и проблеми могат да бъдат обхванати в посочените хронологични граници. В правителствения документ присъства само една-единствена задължителна тема – Холокоста. Либералноориентираното образование, организирано на принципа за свобода на учителите и без натиск да се преподава „всичко“, се допълва от факта, че всички образователни материали и учебници не подлежат на одобрение от правителството.

И ако отново се обърнем към един друг аспект в английските програми – какво трябва да научат учениците, то е да мислят критично, да преценяват доказателствата, да пресяват аргументи и да ги оценяват.

Учениците трябва да разбират:

– *концепции, като промяна и приемственост, сходство и различия, значимост на дадено събитие с цел да правят връзки, да описват разлики, да анализират тенденции, да задават исторически правилни въпроси;*

– *да разбират, че има различни и контрастиращи интерпретации на миналото и как се използват доказателствата за различни исторически претенции;*

– *да правят връзки между местната, регионалната и международната история и межкултурната, икономическата, военната, политическата, религиозната и социалната история³⁾.*

³ Соопер, Н., Цит. съч., стр. 29

Налагащият се извод е, че именно заради поставените цели, описани по-горе, няма английски учебници по история. В един учебник е дадена информация, която не подлежи на съмнение, тя не може да се дискутира и поставя на съмнение. Привържениците на този либерален тип образование без учебници смятат, че именно заложените цели изключват наличието на учебници, защото с тях няма как да се развие критическото мислене на децата⁴.

БЪЛГАРСКИТЕ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЯ – КАКВИ СА ПРЕДИ И СЛЕД ВЛИЗАНЕТО В СИЛА НА НОВИЯ ЗАКОН ЗА ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И КАК СА ЗАСЕГНАТИ БНУЧ ОТ ПРОМЕНЕТЕ

Таблицата по-надолу показва разпределението на учебното съдържание по история в българската образователна система преди и след 2016 г., т.е. какво изучаваха учениците и какво ще изучават според разработваните от МОН нови учебни програми по история. Акцентът е на обществените предмети, вкл. историята до VII клас:

	Стари програми	Нови програми
1 клас	Роден край	Предметът се преименува на Околен свят
2 клас	Околен свят (не се изучава в БНУЧ)	Околен свят (не се изучава в БНУЧ)
3 клас	Част по история от „Човекът и обществото“ – история на България от V век до съвременността	Част по история от „Човекът и обществото“ – история на България от V век до Освобождението
4 клас	Част по история от „Човекът и обществото“ – история на България от V век до съвременността	Част по история от „Човекът и обществото“ – от Освобождението до Втората световна война и България – част от ЕС
5 клас	Средновековие – V – XV век	Античност
6 клас	История на България – Възраждане до съвременността	Средновековие – V – XV век
7 клас	Античност	История на България – Възраждане до съвременността

⁴ Пак там

В допълнение бих искала да спомена положението за VIII клас, защото допреди влизането в сила на новия закон беше част от прогимназиалното обучение, че в този клас по старите програми се изучаваше общо Средновековие V – XV век, а по новите програми ще се учи световна история (XVI – XIX век). Друго важно допълнение е по отношение на другия изучаван в БНУЧ предмет – географията, а именно, че в VII клас се свалят темите по география на България от VIII клас.

Основните проблеми и притеснения за БНУЧ още при публикуването на проектите за нови учебни програми бе, че ако те бяха валидни и за нас, то в пети клас трябваше да се изучават само няколко теми по българска история (историята на българските земи през античната епоха), а в седми клас да се преподава и история, и география. Още тогава се каза, че това струпване от два допълнителни предмета освен БЕЛ в VII клас много от училищата не могат да си позволят да преподават поради ограниченото си време вечер или събота или неделя. Важно е също да се подчертаят следните моменти.

- *Първото обсъждане на новите програми и поставянето на дневен ред на тяхната адаптация между експерти от МОН с български учители в чужбина се състоя едва в края на юли 2016 г.*
- *Липсата на комуникация преди това доведе до положението че за да могат да планират следващата учебна година, учителските колективи на всяко БНУЧ, сами започнаха да определят как и какво да преподават през учебната 2016 – 2017 г. (някои заявиха, че ще следват старото разпределение на съдържанието за V – VI клас, а други – че в V клас ще преподават 36 седмици тракийска история, но не е ясно дали ще могат да си позволят тогава в VII клас да преподават и история, и география).*
- *Ако положението се запазеше, отново оставаше проблемът с материала за VI клас по нова и най-нова история на България, пренесен според новите програми в VII клас. Направено допитване през есента на 2015 г. по имейл сред колеги относно преподаването по история в БНУЧ показва, че материалът за VI клас по история в частта му по нова и най-нова история на България е най-критичен*

и се нуждае най-много от конкретизация и адаптация⁵). Препоръките на колегите за промени варираха от „намаляване на обема на учебното съдържание“ до недоволство от „трудните термини“ и „неразбираемо за учениците съдържание“. Споделя се, че учениците са „отблъснати от прекалената езикова трудност“ и прекомерната академичност на учебниците, съдържанието „не ги прави съпричастни“ към България и българската история.

В резултат на специална заповед на министъра на образованието в края на юли 2016 г. бе сформирана комисия от експерти на МОН, които да разработят нови адаптирани програми по история, география и БЕЛ за I и V клас. Специално за обсъжданията на програмата по история бяха привлечени учители от БНУЧ и бе прието нашето предложение за разпределение на материала в трите прогимназиални класа.

В V клас да се изучава праистория, българските земи през античната епоха, средновековна България до падането ѝ под османско владичество.

В VI клас – първите векове на османското владичество, Възраждане, свободна България до Първата световна война.

В VII клас – история на България след Първата световна война до съвременността.

Предложението ни във втория срок на VII клас да се изучава география на България, не беше прието. Стигна се до приемане в V клас на отделни адаптирани програми по история на България и география на България с хорариум от по 34 часа на година⁶. Това положение обаче предизвика силно недоволство сред редица колеги и представители на БНУЧ, въпреки че имаше и колеги, които приветстваха промените.

В съобщението за приемането на адаптираните програми беше посочено, че се цели осигуряването на „усвояването на българския книжовен език,

⁵ Обобщение на дискусията от организираната в Българското училище към Посолството в Лондон среща на преподавателите по история и география в българските училища във Великобритания може да се прочете на: <http://www.schoolbgembassy.org.uk/novini/229-2015-12-03-11-22-08>

⁶ <http://www.mon.bg/>

българската литература, историческото и географското познание за българските земи в условията на чужда езикова среда“ и те ще помогнат „за приобщаването на децата на наши сънародници в чужбина към българската култура и утвърждаване на българската идентичност като част от европейската идентичност“⁷⁾.

ОТ КАКВИ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЯ СЕ НУЖДАЯТ БНУЧ

Въпросът от какви програми по история се нуждаят БНУЧ е свързан с този какво искаме да научат учениците: да преразказват събития и факти или да откриват сами, да мислят, да задават въпроси, да придобият умения за начините на научаване, да интерпретират и да дават оценка. Нужно ли е да се преподават всички български владетели през Средновековието или да се изучават министър-председателите след Освобождението. Досега в програмите и учебниците акцент се поставя на политическата история, но дали тя е най-интересна за учениците, имайки предвид абстрактността ѝ и затрудненията на нашите ученици да си я представят.

В линия с доминиращото мнение в педагогическата литература във Великобритания смятам, че историята трябва да бъде много повече от разказ какво се е случило и че „причините зад фактите са много по-важни от самите факти“⁸⁾. Естествено, тогава се налага идеята, че не само методите на преподаване следва да бъдат ориентирани към учениците, а и програмите. Обучението по история в БНУЧ трябва да бъде така структурирано и проведено, че да е част от интеркултурното образование на учениците, да разбират другите, за да познават себе си и родното по-добре. Не може да бъде друго най-вече поради факта, че те живеят в една мултикултурна среда. Самото интеркултурно образование се изразява в разбиране на различността и постигане на съзнание за собствената идентичност⁹⁾.

⁷ <http://www.mon.bg/>

⁸ Black, L., History teaching today. Approaches and methods. An EU funded project managed by the European Commission Liaison Office Printing Press, 2011, p. 14 (Достъпен в интернет на: www.coe.int/t/DG4/.../HISTORYTEACHING/.../History_teaching_today_manual.pdf)

⁹ Иванов, Ив. П. Интеркултурно образование. Курс лекции, Шумен, Аксиос, 1999, стр.40. В изследването си авторът прави много подробен анализ на интеркултурното образование.

Приетата адаптирана програма по история за V клас бе изградена на принципите на хронологията и надграждане на знания, традиционни за българската образователна система. Смятам, че заедно с предложените програми в VI и VII клас може да се говори за интегриране и надграждане на знанията и уменията, придобити през предишните класове и в местните училища. Желанието за едно по-проблемно или тематично свързване на отделните въпроси¹⁰⁾ може да се осъществи чрез предоставяне на учителите свободата да избират акцентите, стратегиите и методите на преподаване.

В заключение отново бих поставила акцент на въпроса колко е важно учителите да имат свободата да избират какво да преподават и как да го преподават, съобразявайки се с нуждите и особеностите на класовете. Нужно е да могат сами да взимат решения за темите, които да развият в дълбочина, и кога и за какво да имат упражнения / допълнителни уроци според възможностите на съответното училище.

¹⁰⁾ Когато бе поставен през лятото на 2016 г. пред специалистите на МОН въпросът за включване на повече социална история в адаптираната учебната програма за V клас за българските училища в чужбина, отговорът бе в духа, че не може „адаптираната програма за БНУЧ да надскача програмата за българските училища в България“.

ТРЕТА ГЛАВА

Планиране на уроците – конструктивизъм и използване на учебниците

Акцентът в тази глава ще бъде поставен върху принципите на преподаване, теоретичната обосновка, използването на учебниците и другите материали, както и на важния въпрос за планирането на уроците. Това, което бих искала да споделя тук, е, че за учителите по история в БНУЧ най-удачно е сами да избират методите, по които да работят, сами да избират да използват ли учебници, или не, както и че чрез по-добро планиране на уроците може да се създаде така необходимата по-индивидуализирана среда, отговаряща на нуждите на нашите билингвистични ученици.

КОНСТРУКТИВИЗМЪТ В ПРЕПОДАВАНЕТО И РАЗЛИЧНИТЕ НАЧИНИ НА УЧЕНЕ

Приемането на конструктивизма като важен принцип и философия на обучението в българските неделни училища в чужбина може да допринесе за изпълнение на целите и задачите на тези училища. Той е вече водещ подход в преподаването в европейски мащаб. С годините все повече се увеличават заинтересованите учители, които приемат новите идеи в преподаването по история¹⁾, където учителят е сътрудник, а ученикът – активен участник. Българските учители зад граница не правят изключение и в интернет се срещат вече

¹ За конструктивизма и преподаването по история има публикувана огромна литература. Вж. напр. <http://teachinghistory.org/teaching-materials/ask-a-master-teacher/23896>. Повече за образователните теории: <http://cmapspublic3.ihmc.us/rid=1LNV3H2J9-HWSVMQ-13LH/Learning%20Theory.cmap>

примери за добри практики и споделен опит. За нас, учителите зад граница, също е важно да бъдем ефективни преподаватели, които поставят учениците си в центъра на обучителния процес.

Накратко философията на конструктивизма включва създаването на атмосфера, в която децата да се чувстват свободни и способни, да са мотивирани, да задават въпроси, които имат смисъл за тях, и да знаят как да намерят необходимата им информация, за да отговорят на тези въпроси. Образованието е смислено тогава, когато учителите и учениците са ангажирани съвместно в стимулиращи дискусии и изследвания². Конструктивизмът се изправя срещу традиционните подходи, които разглеждат ученето като „научаване на нещо“ и които допускат, че има обективно съществуващо знание, което трябва да бъде „налято“ у учениците³. Конструктивизмът е водещ подход за училищата във Великобритания дотолкова, че дори в националните учебни програми по история е записано, че преподаването по история следва да се осъществява според принципите на конструктивизма⁴.

Винаги е полезно, когато се подготвят уроците, да се имат предвид различните стилове на учене на учениците или теорията за множествените интелигентности⁵, въпреки че всяка образователна теория си има и своите критики⁶. Различните и многообразни, сменящи се дори в рамките на часа методи на преподаване са гаранция за успех, ако наша цел е не само научаването на факти, но и преподаването на умения, а в нашия специфичен случай за българските училища в чужбина е нужно да се осъществи и приобщаване към България. За да се постигне това интерактивно обучение, е необходимо добро планиране на уроците и използването на разнообразни учебни материали, а не да се ограничаваме до един учебник и тетрадка. Във века на интернет не е проблем да се намери информация по всеки въпрос, който ни интересува.

² Cooper, Н. Цит. съч., стр. 30

³ Ангелова, Л., Образование, ориентирано към детето. – В: Да учим по европейски: сборник статии за учители и родители или какво можем да научим за приобщаването от британския опит. Българска асоциация на Чийвнинг стипендиантите, 2009, стр. 21. (Достъпно в интернет на: <http://www.cie-bg.eu/userfiles/>)

⁴ Cooper, Н. Цит. съч., стр. 5

⁵ Виж: <http://www.educatorstechnology.com/2014/09/a-handy-visual-featuring-7-learning.html>

⁶ Според други изследователи обаче използването на различни методи, стимулиращи различните стилове на учене, не гарантира образователен успех: <http://www.educatorstechnology.com/2013/12/the-myth-of-learning-styles-debunked.html>

ИЗПОЛЗВАНЕ НА УЧЕБНИЦИТЕ

Възприемането на конструктивистките идеи при преподаването на историята на България в БНУЧ несъмнено ще доведе и до промяна на отношението към учебника по история.

В българската образователна система е традиционно използването на учебника за разлика от други държави, където учениците нямат учебници. Много са дискусиите, както научни, така и обществени и медийни, за качеството и съдържанието им, като недоволството от учебниците по история не е само български феномен⁷⁾. За неделните училища се налага общото мнение, че информацията в учебниците е много обширна за броя на часовете, предадена е енциклопедично, че те са скучни и неразбираеми за учениците. Уроците са препълнени с факти, сложни са, а часовете за преподаване при нас са много по-малко. Проведеното и споменато вече допитване сред колегите преподаватели по история през есента на 2015 година потвърди, че доста от тях са се дистанцирали и не използват сегашните учебници, с изключение „понякога на илюстрациите“⁸⁾.

Същата тенденция на отказване от учебниците съществува в редица други държави. В една статия от юли 2016 г. в сайта Mindshift: how we will learn⁹⁾ авторът коментира, че „някои от ограниченията на учебниците са, че те по-скоро не са интерактивни, някак си са безлични и не са гъвкави по отношение на регионалните различия“¹⁰⁾. Поради тези причини авторът е спрял да ги използва изцяло. На помощ идват десетките сайтове, където учители споделят свободно и често безплатно своите ресурси.

Нужни ли са ни тогава учебници и специализирани учебни помагала в БНУЧ? Отговорът е положителен, защото учителите трябва да имат важните

⁷⁾ Ето какво пише един американски автор за учебниците по история в САЩ, което до голяма степен е валидно и за нас: „Учениците са прави: учебниците са скучни. Историите, които се разказват, са предвидими: всеки проблем е вече разрешен или предстои да бъде разрешен. В учебниците няма противоречия или пък истинско напрежение. Те изключват всичко, което би могло да се отрази негативно върху репутацията на нацията...“. Цитатът е от Джеймс У. Лоуен „Лъжите, които ми наговори учителят: къде грешат учебниците по американска история“, стр. 2 – 3. Виж:

<http://balkansbg.eu/bg/content/biblioteka/544-lies-my-teacher-told-me.html>

⁸⁾ Вж. <http://www.schoolbgembassy.org.uk/novini/229-2015-12-03-11-22-08>

⁹⁾ <http://ww2.kqed.org/mindshift/2016/07/11/how-teacher-created-free-online-resources-are-changing-the-classroom/>

¹⁰⁾ Пак там.

опорни точки, за да не се загуби фокусът на преподаване. Добрият учебник за БНУЧ би включвал: кратко теоретично представяне на темата, обяснение на понятията, по-малко фактология, имена, подробности и повече практически упражнения, работа с извори и анализ на документи, ролеви игри, които да помогнат учениците да придобият повече умения и знания, а и за да се улесни усвояването на съдържанието¹¹). Трябва да се преодолее синдромът „скучни/неразбираеми“ учебници, с недостатъчно добро илюстриране и трудни термини. Необходимо е и облекчаване на лексиката, надграждане върху вече познатото.

Подобно на много учители и аз не се ограничавам до използването на един учебник, учебна тетрадка или помагало. Притежанието на многобройни издания, одобрени или не от МОН, спомага да се подберат за всеки урок подходящите материали и упражнения. Във всеки учебник или учебна тетрадка може да се намери нещо полезно. Липсата на ограничения, наличието на много материали и книги допълнително позволява развитие на творчески подход и експериментирание от страна на учителите.

В резултат на целенасочена политика през последните години Българското училище към Посолството в Лондон значително обогати библиотеката си с образователни материали по история, научни книги, практически материали и др. Това много улесни подготовката на уроците, но и позволи във всеки един момент да имаме достъп до допълнителни материали, които да подпомогнат обучението. Споделям този опит от практиката ни, въпреки че осъзнавам, че има и много малки училища в чужбина, за които е трудно да изградят и поддържат собствена голяма библиотека.

Проблемът да не може да се поддържа голяма библиотека с много книги и учебни материали, лесно би могъл да се преодолее, ако се създаде специален сайт или раздел към сайта на АБУЧ например, където колегите да споделят своите разработки, планове на уроци, където да се качват дидактически материали, а и да се обсъждат отделни въпроси, свързани с преподаването. Модел на този сайт може да бъде българският портал BGlog или един от най-големите английски сайтове за споделяне на материали – TES: <https://www.tes.com/teaching-resources>.

¹¹ Учебниците по история за БНУЧ са един от акцентите в моята статия „За необходимостта от нови учебни програми по история за българските училища в чужбина“, публикувана в сп. „История“, Том 22, № 22, стр. 484 – 490.

КАК ДА НАПРАВИМ АДАПТАЦИЯ НА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ УЧЕБНИЦИ

Специално внимание искам да обърна на предизвикателството как сами да изготвим адаптация на съществуващите учебници по история, които да отговарят на новите адаптирани програми и на индивидуалните нужди на училищата зад граница, при липсата все още на специално издадени за нас учебници или подходящо тематично разпределение¹²⁾. Ясно е, че часовете в българските неделни училища в чужбина са по-малко от тези, предвидени в България, т.е. адаптация е необходима въз основа на броя часове, но не по-малко е нужна и по отношение на сложността и съдържанието. Необходимо е също да приоритетизираме целите на обучението – как ще степенуваме по важност образователните си задачи: да развием у учениците уменията да четат, да слушат, да се изразяват, да пишат на български език, но и да мислят и правят заключения.

В образователната литература съществуват много полезни съвети и стратегии за адаптиране на учебниците или програмата на обучение, които целят да направят обучението по-ефективно, а усвояването на знания от учениците – по-лесно.

Например:

*определете си приоритети,
бъдете наясно какво следва,
наблегнете на уменията,
не се подавайте на тиранията на учебната програма и на натиска да се преподава 100% от материала в учебниците,
опростете,
откажете се от някои части и допълвайте,
прескочете трудното и др.¹³⁾*

¹² Тази информация бе изнесена за първи път в доклада ми „Аспекти на преподаването на нова и най-нова история в VI клас в българските неделни училища в чужбина (проблеми и решения)“ по време на Втората годишна конференция на българските училища в Западното полукълбо в Чикаго през април 2016 г. (непубликувана).

¹³ Тези и повече практически препоръки могат да се намерят на: <http://vtoro-ougd.com/content/uploads/2013/03/BG-Pomagalo.pdf>, където авторката Емелия Хепър говори за преподаването по английски език, но тези препоръки са приложими и за другите предмети, стр.21 – 22.

ПЛАНИРАНЕ НА УРОЦИТЕ

Включването в уроците на разнообразни елементи на активното учене изисква време за подготовка и голямо въображение от страна на учителите, но е необходимо да им отделим значително внимание именно поради особеностите на БНУЧ. Различията в нивото на владеење на български език, които се наблюдават сред учениците във всеки клас, се срещат също и при различните класове. Възможно е общото ниво на владеење на български език в един клас да е много високо и учениците много добре да отговарят на един стил на работа и на използването на едни методи, а следващата година класът да е много по-различен и да е необходимо използването на съвсем различни методи. Всичко това доказва нуждата от индивидуално планиране на уроците всеки път или адаптирането им към особеностите на учениците.

Независимо какви са програмите по история за БНУЧ – адаптирани или не, както работехме досега, най-важно за учителите по история бяха и ще бъдат стилът, методът и начинът, по който се разработва учебната единица, т.е. какъв план ще направим на даден урок. Както вече беше посочено, едва ли ще е достатъчно използването на един учебник, тетрадка и атлас, а трябва да се набавят много допълнителни ресурси и материали.

Първата стъпка е да се направи тематичното разпределение спрямо особеностите на конкретното училище зад граница. Ще си позволя да дам един практически пример от опита си на преподавател в Българското училище към Посолството в Лондон как да се направи съкращение на учебния материал или как да подбера учебните теми така, че да съответстват на по-малкия брой часове. Търсейки практическо решение на проблема с материала по история след Освобождението до съвременността (преподаван в досегашния VI клас), първото взето предвид обстоятелство бе, че в нашите училища провеждаме занятия само в един ден през седмицата. Учебната година трудно може да надвиши 36 седмици, като допълнително всяко училище според спецификите си може да отдели от 1 до 1.5/2 учебни часа за историята (при нас в БУ към Посолството в Лондон се преподава 1.5 учебни часа). За периода след Освобождението на България след изучаването на много важния период на Възраждането остават около 23 учебни занятия. Трябваше да се вземе предвид и значимостта на този период, защото именно тогава се поставят устоите на модерната политическа система, а връзката на събитията и процесите е много силна със съвременността. Важно е учениците поне да се докоснат до въпроса какви сили са повлияли върху развитието на българина и са

определили защо сме такива. При представянето на този период съчетаването на историческото и гражданското обучение може да е много силно, като трябва да се правят заключения и изводи за съвременността, когато говорим за миналото, защото само така за учениците историята придобива смисъл и не е прекъсната връзката с настоящето. За мен винаги е важна и връзката между обучението в българското и английското училище и сравнението къде сме ние и къде са те (BG срещу GB) въпреки големите различия¹⁴.

Конкретното разпределение на темите за периода след Освобождението, което следвам в практиката си, е следното:

Нова и най-нова история на България (досегашен VI клас)

Януари – юни

- 1. Възобновяване на българската държава.*
- 2. Упражнение: Търновската конституция.*
- 3. Българският национален въпрос: Съединението през 1885 г.*
- 4. Политическа система на България до Първата световна война – 1 част: партии, основни характеристики, политики, проблеми и успехи.*
- 5. Упражнение: личността на Стефан Стамболов.*
- 6. Политическата система на България до Първата световна война – 2 част: партии, основни характеристики, политики, проблеми и успехи.*
- 7. Българската модернизация и стопански напредък до Първата световна война.*
- 8. Българското общество и култура – между Ориента и Запада.*
- 9. Българският национален въпрос: Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г.*
- 10. Балканските войни.*
- 11. Първата световна война.*
- 13. Преговор и обобщение.*

¹⁴ Например в уроците за Възраждането и новата ни история, когато се говори за Великите сили и тяхната политика, винаги акцентът е позицията и политиката на Великобритания. Друг важен момент за разширяване на кръгозора на учениците и за подобряване на мотивацията им за учене са сравненията например на политическите нрави, обсъждане на въпроси на геополитиката, развитието на икономическите процеси и др. Още идеи за връзка с местната държава са споделени в глава 5 на настоящата методика.

- 14. Българската политическа система между войните.*
- 15. Упражнение: демокрация / авторитарно управление.*
- 16. Икономика и стопански напредък в България през междувоенния период.*
- 17. Българското общество и култура – промени и континуитет.*
- 18. Втората световна война: съдбата на българските евреи.*
- 19. Политическата система на България след 1944 г.*
- 20. Икономически промени .*
- 21. Българското общество и култура през социалистическия период.*
- 22. Упражнение – представяне от учениците на самостоятелни разработки по отделни проблеми за времето на социализма и записани спомени от родителите за това време.*
- 23. Краят на комунизма и особености на българския преход.*
- 24. Преговор и обобщение.*

Както се вижда от списъка, много уроци са съкратени и обединени, други теми са разширени, въведени са отделни теми за упражнения, където се опитвам да преодолеея една голяма слабост на българската програма – където нито един проблем не се разглежда в дълбочина. Разбира се, с един допълнителен час това не е достатъчно, но е важна стъпка напред. От друга страна, стремежът ми е да се обхване целият исторически период до съвременността, за да няма напълно „бели петна“, за да се изгради една обща историческа картина и да се предаде на учениците знанието през какви етапи е преминала България.

След влизането в сила на новия Закон за предучилищното и училищното образование в България и приемането през късното лято на 2016 г. на адаптираните програми за БНУЧ учителите по история ще трябва сами не само да си направят разпределение на уроците според новата програма за V клас, но и до голяма степен да разработят елементите на уроците. Въпреки че при направата на тематичното разпределение основно трябва да се ръководим от заложените моменти в адаптираната програма, то има и други полезни стъпки и елементи, които могат да улеснят процеса.

След като сме взели решение за тематичното разпределение, трябва да се концентрираме върху урочните единици:

- да поставим ясно централния въпрос в урока;
- целите и задачите;
- да определим това, което искаме от учениците да научат – дали ще са само знания за факти, процеси, или умения. Хубаво винаги е да се стремим към комплексност и да имаме идея как да комбинираме, как да съчетаем теория и практика;
- с какви нови понятия ще работим и как ще ги представим;
- какви методи и стратегии ще използваме – като тук, на първо място, да определим какви извори ще изучаваме; ще имаме ли интерактивни упражнения или практически занимания.

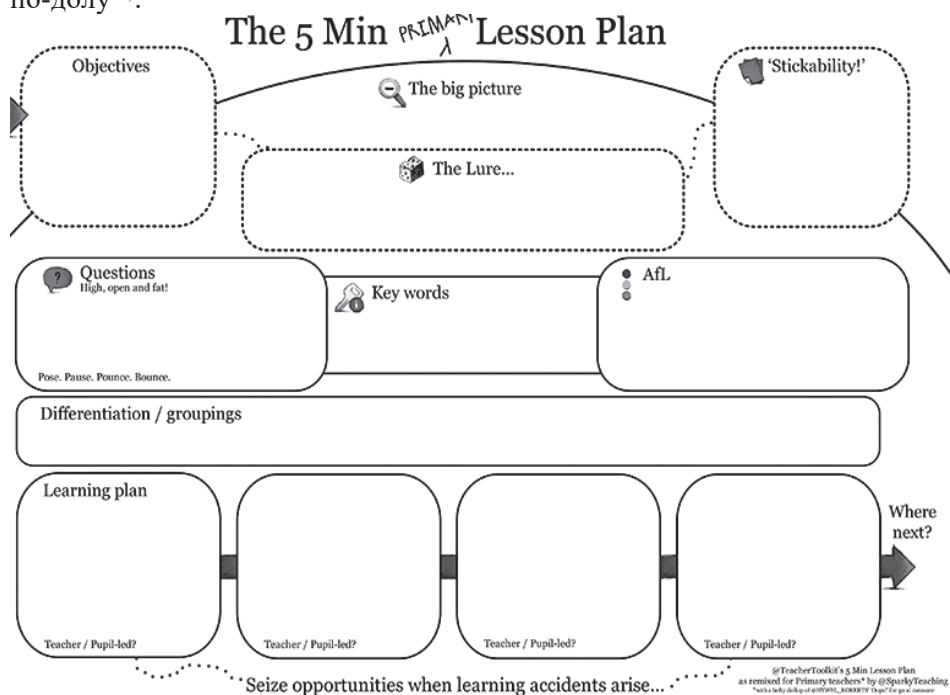
Всеки урок трябва така да бъде разработен, че да грабне интереса на ученика от началото, да бъдат посочени най-важните понятия, заедно с визуални изображения (или приложение на електронен урок или презентация) да бъдат разработени активни и ангажиращи задачи или въпроси за разсъждение, които да накарат всеки ученик да участва в обсъждането (дискусии, диспути и обсъждания). По отношение на методите на преподаване трябва да се търси балансът между тях. Важно е в урока да намери място използването на различни източници, извори, за да стане той по-интересен. Всичко това ще спомогне часът по история да не е скучен, а така и ще изпълним целите, които са поставени.

БРИТАНСКИЯТ ПРИМЕР

В дидактическата литература във Великобритания се отделя огромно внимание на планирането на уроците поради споменатия факт, че няма утвърдени от тяхното министерство учебници и всеки учител сам трябва да решава какво и как да преподава. Ресурсното обезпечаване обаче е впечатляващо. Съществуват както множество учебници, книги, работни листове и тетрадки, така и огромно количество интернет сайтове, които предлагат всякакъв тип ресурси. Някои от сайтовете са платени (<http://www.activehistory.co.uk/>), но по-голямата част са безплатни, напр. <https://schoolhistory.co.uk/> и <http://primaryhomeworkhelp.co.uk/history/index.html>, а в някои могат да се намерят платени и безплатни ресурси (<https://www.tes.com/teaching-resources/hub/secondary/history/>; <http://www.teachithistory.co.uk/>). Голяма част от правителствените институции, музеите, библиотеките и културните институти разработват също безплатни ресурси,

сред които са Британският парламент, Британският музей, Британската библиотека, Би Би Си, Националният архив. Всички те са насочени към улеснение на учителите, за да могат да подготвят добри уроци, т.е. обучението по история е национално дело, а не е концентрирано в ръцете на няколко издателства. В България също се наблюдава напредък в това отношение.

Полезните съвети как да планираме уроците са многобройни. Съществуват разработени схеми за съставяне на планове, като например дадения по-долу¹⁵:

Няма обаче единен модел и възможностите за творчество и инициативност на учителите са неограничени. В плана на урока са включени не само целите, основните идеи и понятията, връзките с другите предмети и предишния изучаван материал, но има и конкретно посочване на учебните действия и разнообразието на упражненията, включително работа в групи, дискусии, практически занимания и др.¹⁶

¹⁵ <https://www.tes.com/teaching-resource/oops-5-minute-lesson-plan-6343861>

¹⁶ Вж. напр. <http://users.humboldt.edu/ogayle/hist420/lesstemplate.html>. Теоретично разглеждане на проблема вж. Learning to teach history ..., p. 36 – 64.

ПРАКТИЧЕСКИ СЪВЕТИ ПРИ ПЛАНИРАНЕТО НА УРОЦИ В БНУЧ

Важните съвети, обобщени от цитираните по-горе източници, които могат да се адаптират и възприемат от британската дидактическа литература, са: да се поставят реалистични цели; нужно е в края на часа да може да се определи дали са изпълнени поставените в началото задачи; да се представи подробно, стъпка по стъпка, описание на всичко, което ще включва урокът, включително начина, по който ще се въведе; да се определят техниките, които ще се използват; да се включи описание на конкретните стъпки, които ученикът ще направи по време на урока; да се използват няколко метода в рамките на обучението и за проверка на разбирането на учениците и др. Препоръчва се използването на най-малко 2 – 3 метода в един час).

Да се поставят реалистични цели и задачи за всеки урок, който се провежда, е важно, за да може да се постигне прогрес в края на учебната година или в рамките на няколко години. Цел на преподаването по история не може да е само научаването на миналото на българския народ, важно е да се потърсят начини и за разбирането му, като същевременно не се забравят важните цели и защо учениците посещават нашите училища, а именно за поддържането на българския език и културните традиции. Важно е да помислим още при първоначалното планиране как ще допринесем за подобряване на техните умения за изразяване на български език или писмената им култура, какви техники ще възприемем, за да постигнем включване и на учениците, които не владеят добре езика.

В дидактическата литература като особено полезна система при планиране на уроците се приема „таксономията на Блум“, която е особено „полезно средство при класове от ученици с различни нива. Започвайки от най-основни видове въпроси (кой/както/кога/къде/защо/как...) и придвижвайки се през категориите, учениците, които са на най-ниско ниво, би трябвало да постигнат определени резултати, а по-напредналите ученици ще могат да усвоят и мисловни умения от по-високите нива“¹⁷. Ето по-надолу и схемата на таксо-

¹⁷ Хепър, Е., Информационен наръчник за съвременни методи и теории в образованието, Корпус на мира, 2013, стр. 5.

номията на Блум¹⁸⁾, а практически указания как да я прилагаме в часовете по история, могат да се намерят в цитираната книга на Е. Хепър¹⁹⁾.

Много важно е учениците да знаят и разграничават историческите периоди и не само да знаят основните политически фигури и политически събития, но да могат да си представят какво е било тогава, как са живели хората, къде са живели, как са били облечени и защо са мислели и действали по определени начини, различни от сега. При планиране на уроците, съобразно класа и способностите на учениците, могат да се потърсят в интернет материали, които да се адаптират или да се използват само за идеи, за да се създадат нови упражнения или работни листове. Обикновено е добре да се използват различни методи и ресурси, независимо че за това трябва да се отдели значително време. Всички уроци са различни или дори и да има елемент, който се повтаря – представяне на презентация или видеоурок, то той не трябва да доминира. Всеки учител сам най-добре знае и може да прецени какви методи на преподаване са най-подходящи за съответния клас и какви умения е необходимо да развие.

¹⁸ <http://www.index-priobshtavane.eu/?p=1381>

¹⁹ Хепър, Е., Цит. съч., стр. 8.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Как да приобщим
в часовете по история
учениците,
които не говорят
добре българския език

Във всеки клас от БНУЧ има ученици, които не са уверени в познанията си по български език или като билингвистични деца изпитват особени трудности с разбирането и усвояването на материала. Този въпрос бе накратко дискутиран в първата глава, където бяха представени особеностите на БНУЧ и разликите с училищата в България. Целта ми в тази глава е да се дискутират стратегиите и начините, които могат да помогнат на учителите по история да приобщат и тези ученици в своите часове. Несъмнено голямо предизвикателство е, от една страна, да не се изключват и изолират тези ученици от останалите, още повече че много често те са с по-лоша мотивация да слушат и учат в часовете по история, могат да не внимават и да се опитват да говорят с другите ученици или да развалят дисциплината.

Това е едната страна на нещата, но от другата стои връзката между историята и развитието на езиковите способности на учениците. Историята е разказвателен предмет, той предполага водене на диалог или изказване на мнение. Важна задача в часовете по история е да се направи така, че да се издиганат грамотността и знанието на езика на учениците.

От трета страна, за всички е ясна връзката между историята и идентичността. Няма как да се спомогне за приобщаването на нашите ученици към България, ако обучението по история е неразбираемо и скучно.

БРИТАНСКИЯТ ПРИМЕР

В британската дидактическа литература се отделя особено място¹⁾ на въпроса за използването на езика в уроците по история и проблемите, които могат да се появят. Вниманието към въпроса се поражда от нуждата да бъдат приобщени учениците, на които английският език е втори. Посочва се и друго общо противоречие: въпреки че предметът не изисква познаване на технически термини и най-често се използват думите от всекидневния живот, много често при изучаването на предмета се срещат „необичайни езикови затруднения“²⁾. Оказва се, че често понятията, които за учителите са много често използвани в ежедневието им живот, не са такива и за учениците³⁾. За нашите ученици в БНУЧ това е валидно в по-голяма степен, защото те обикновено във всекидневния си живот използват друг език. С нарастването на класовете се увеличават и трудностите при преподаването и при разбирането на абстрактните понятия.

За да се справят с този и с други проблеми, свързани с езика и с разбирането на уроците по история, в британската литература се предлагат редица стратегии, за да се превърне обучението в „инклузивно“, т.е. приобщаващо.

СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕЧЕВОТО БОГАТСТВО

Първата задача на учителя е да спомогне за развитието на речевото богатство на учениците си, и то не само на учениците билингви, но и на другите, които владеят български език на по-високо ниво. Някои от стратегиите, представени по надолу, могат да се използват за всички ученици, но акцентът е върху тези, за които българският език е втори.

Най-използваният метод е създаване на речник. Например в края на тетрадката могат да се отделят няколко страници и учениците да записват

¹ За пример колко важна е междупредметната връзка между езика и историята бих искала да посоча протеклата преди години дискусия във Великобритания по въпроса. Според експертите най-силна е връзката между преподаването на английски език и историята и усилено се поддържаше идеята предметът история да стане задължителен матуритетен за учениците след 14 години, а да не е факултативен както сега, именно защото чрез изучаването му се придобиват знанията и уменията по езика. За съжаление, това предложение не беше прието.

² Learning to teach..., p.67.

³ Пак там.

всеки час по няколко непознати думи. Допълнително може те да бъдат окуражавани да записват други думи и въщи, когато работят по домашна работа, или това да е специална задача за домашно. По този начин постепенно ще се увеличи обемът от думи и понятия, които знаят.

Друга стратегия е, докато учителят продължава да води урока си нормално, би могъл допълнително да даде на тези ученици отделни работни листа. Те могат да са например упражненията от тетрадката, по която всички работят, но с превод, а могат да са и съвсем различни. Пример за първия вариант е следното упражнение за III клас при разглеждане на цветовете на географската карта на България.

Синият цвят на картата на България

(The blue colour on the map of Bulgaria)

РЕКА – естествено течаща вода в речно корито, която се влива в езеро, море или друга река.

(River is a natural watercourse that flows towards a lake, a sea, or another river.)

Основни реки в България (Main rivers in Bulgaria): Дунав – гранична река, единствената плавателна река в България (Danube – border river, the only river navigable for big boats in Bulgaria), Искър – най-дългата река в България (Iskar – the longest river in Bulgaria).

Намери на картата други големи реки в България (Find on the map other big rivers in Bulgaria).

Езеро – относително неподвижна вода със значителни размери, локализирана в басейн. Среща се обикновено в планини. В планините Рила и Пирин има много красиви езера.

(Lake is relatively still water of considerable size, localized in a basin; generally found in mountainous areas. In mountain Rila I Pirin there are many beautiful lakes).

Черно море – море в Югоизточна Европа;

източна граница на България

(Black Sea – a sea in South-Eastern Europe; on the east border of Bulgaria.)

Важни градове – Варна и Бургас (Important cities – Varna, Burgas)

Подреди думите в изречения (Sort the words into sentences):

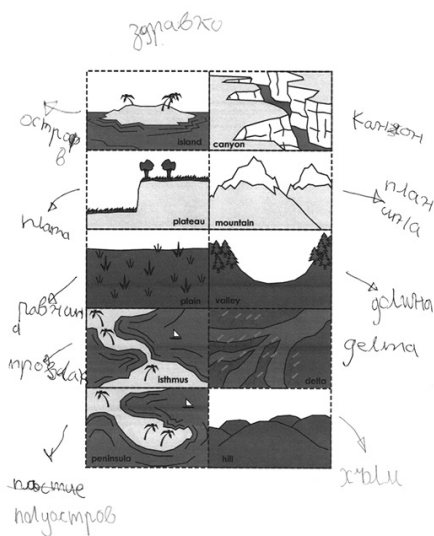
1. Плавателна, Дунав, е, единствената, в, България, река
2. Искър, река, най-дългата, в, България

Коя дума е излишна и защо? (Which word is the odd one out and why?)

1. Марица, Искър, Рила, Тунджа
2. Черно море, Искър, Дунав
3. Стара планина, Пирин, Искър

Друга възможност е към работните листове и упражнения да се приложи речник с обяснение на понятията, допълнителни данни или дори специфични подчертавания на най-важните думи. Друга тактика е за тези ученици учителят писмено да започнал отговора на въпросите в работните листове, по които работят всички, а те само да допълват отговорите. Според британската литература най-важно е на ученици с недобро познание по езика, да се дават допълнителни разяснения или листове с допълнителна информация, а не напълно отделни упражнения, за да се чувстват и те част от класа⁴.

Ето един пример на работен лист, на който са написани формите на земната повърхност на английски език, а учениците имат задачата да ги напишат на български.

⁴ Learning to teach..., p. 160

На ученици с недобро познание по български могат да се предложат също отделни упражнения, например – за търсене на думи. Ето един такъв пример:

Открийте думите:

Б	О	Л	Я	Р	И	Н	Б	Е	Р	С	А
Ф	Р	С	В	Е	Щ	Е	Н	И	К	Е	П
Е	Е	Х	Б	Е	А	Т	П	Т	И	Ф	С
У	А	С	Л	А	В	Я	Н	И	Н	У	Н
Д	С	Г	А	Е	Г	Ф	Е	О	Л	Н	А
А	Б	И	Т	К	А	А	В	М	Е	М	Е
Л	Н	Т	Д	Д	И	П	Л	О	М	А	Т
А	Т	Д	С	С	Й	Т	Н	Е	Я	Я	Л
С	Е	Л	Я	Н	И	Н	Е	Ж	Я	Р	О
Ф	Е	О	Д	А	Л	З	Н	Д	В	Ъ	Г
А	С	М	А	Н	А	С	Т	И	Р	С	У
С	О	Н	К	У	Е	П	Р	О	Т	Е	Р
А	Р	Х	Е	О	Л	О	Г	И	Я	Я	Т

Много полезно е да се набляга на понятията, обикновено с латински или старогръцки корени, които са близки по произнасяне на български език и на местния език. Важно е да ги изговаряме и на местния език и да приканваме тези ученици да се опитват да ги обяснят с наша помощ, след като вече познават понятията на първия си език. Така и нашите билингвистични ученици могат да се чувстват част от групата/класа и да разберат урока.

На учениците могат да се предложат упражнения по сортиране на думи или подреждане по азбучен ред.

Например – подреди понятията по азбучен ред и кажи какво означават:

селянин	свещеник	_____	_____
археология	завоевател	_____	_____
славянин	манастир	_____	_____
съкровище	бумка	_____	_____
болярин	дипломат	_____	_____

Друга идея е да се направят два списъка – единият с различни думи, а другият с общите понятия – например война, държавно управление, култура, и те да ги сортират, свързвайки ги.

От писмените упражнения особено полезни за билингвистичните ученици, които са застъпени и в тетрадките за упражнения към българските учебници, са:

- попълване на празни места в текст, като думите са дадени в края на текста или изреченията;*
- решения дали дадено твърдение е вярно, или грешно;*
- подреждане на събития;*
- съчетаване на начало и край на изреченията.*

Не всеки учител има възможност да отдели достатъчно време за създаване на собствени материали и работни листа. Затова може да се препоръча учителите или училищата да си закупят възможно най-голям брой учебни тетрадки, работни листове или други дидактически материали от различните издателства в България и да се ксерокопират отделни задачи, които се смятат за подходящи за двуезични учениците, невладеещи добре български.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВИЗУАЛНИ МАТЕРИАЛИ

Най-добрата тактика да се помогне на ученици с недобро владение на български език, за да разберат основните моменти от урока по история, е да се използват колкото се може повече визуални материали. Тук в помощ на учителите могат да са снимки на артефакти, всякакви други снимки, пауър поинт презентации, портрети, картини, илюстрации, карти, видеофилми и др. Използването на визуалното стимулиране може да е полезно за всички ученици в БНУЧ и на него ще бъде отделено специално място в главата за методите на преподаване.

Опитът показва, че винаги трябва внимателно да се използват пауър поинт презентациите, защото има опасност учениците да се разсеят бързо. Но те са незаменими при изграждане на визуална представа за разглеждания предмет. В нашия случай трябва да се стараем почти да няма текст и снимковият материал да преобладава. За III клас в интернет могат да се намерят публикувани голямо количество

успешни презентации с много илюстрации. Ако няма време или възможност за презентация, могат да се включат в уроците само снимки и да се предостави възможност на учениците да ги описват, а на следващ етап дори да анализират.

Полезно е да се постави и колкото е възможно повече визуален материал по стените на стаята, като табла и постери, но това може да си позволят вероятно само някои от БНУЧ, защото повечето от тях наемат помещения само за събота и неделя.

За да се помогне на учениците билингви, полезно е използването на картинни речници с обяснения на основни моменти от урока. Опитът показва обаче, че ако липсва интерактивен момент или не са свързани с някакво упражнение, тези картинни речници не са интересни за учениците.

ЧЕТЕНЕ НА ИСТОРИЧЕСКИ ТЕКСТ С РАЗБИРАНЕ

Много често учениците билингви или по-малко владеещите български език обичат да четат на глас в часовете по история дори и без да разбират напълно смисъла на прочетеното. Полезно е винаги когато има текст за четене – условие на задача, извор или друг текст, да им се предоставя възможност да четат.

За развитие на уменията на всички ученици за четене с разбиране е полезно да се подготвят и специални кратки текстове като упражнения за развитие на функционалната им грамотност. Примери за такива текстове, използвани в личната ми практика при преподаването на V клас, са описание с карта на битката при с. Ключ през 1014 г. и въстанието на Асен и Петър през 1185 г. Те не са създадени специално за децата билингви, а за всички, като всеки учител може само да подбере подходящи текстове. Само за илюстрация е даден долният пример на текст, взет от интернет, като задачата на учениците е да посочат причините за успеха на въстанието на Асен и Петър.

Задача: открийте в текста някои от причините, поради които успява въстанието.

Въстанието на Асен и Петър

Търновските братя Асен и Теодор внимателно следели ситуацията на целия полуостров и си направили правилния извод, че след загубите на Византия от сърби и маджари империята далеч не е в най-доброто си състояние. През 1185 година византийският

император вдигнал за пореден път данъците, за да събере пари и животни, за да отпразнува сватбата си с унгарската принцеса. Двамата братя решили да се възползват от недоволството на българите от данъците, както и силната им религиозност и вяра в чудеса и закрила от светци, и обявили въстанието си. За български цар бил провъзгласен по-големият от двамата братя – Теодор, който е коронясан под името Петър IV. Това станало при освещаването на църквата на свети Димитър в Търново, като Асен и Петър показали на събралите се хора иконата на свети Димитър и им казали, че светецът – покровител на град Солун, е изоставил византийците и подкрепя сега българите, което е сигурен знак за победата на българите.

Много бързо била освободена Северна България. Византийският император реагирал, организирайки три военни похода срещу въстаниците, но неуспешни. Българите се съюзили с куманите и заедно отблъснали византийците. През 1190 г. Византия сключила примирие с българите, според което империята признавала властта на българите върху земите на север от Стара планина.

ДРУГИ ИДЕИ

Важна стратегия е групирането на учениците. Често за включването на учениците с недобро познание по езика помага, ако до такъв ученик се постави друг с много добри познания по изучавания период, който има задачата да помага и превежда. Така и двамата ще са ангажирани с нещо полезно и атмосферата в клас ще е положителна⁵.

Един от най-сигурните начини как успешно да включим всички ученици в обсъжданията и успешно да преподаваме, е да им предложим интересни теми. А какви теми са по-интересни на учениците? Едва ли може да им задържим интереса с дълго представяне на факти, събития, войни и имена. По-голям интерес биха предизвикали темите от социалната история, които могат да имат връзка с настоящето, да се обсъждат или правят паралели и откриват

⁵ Много идеи могат да се почерпят от английски сайтове, които дават съвети за стимулиране и помощ в уроците по история за учениците с английски като чужд. Вж. например: <http://www.eslteachersboard.com/cgi-bin/lessons/index.pl?read=4891>

разликите със съвременността. При изучаването на нова и най-нова история лесно могат да се правят паралели или да се предложат интересни теми за обсъждане, но същото важи и за Средновековието.

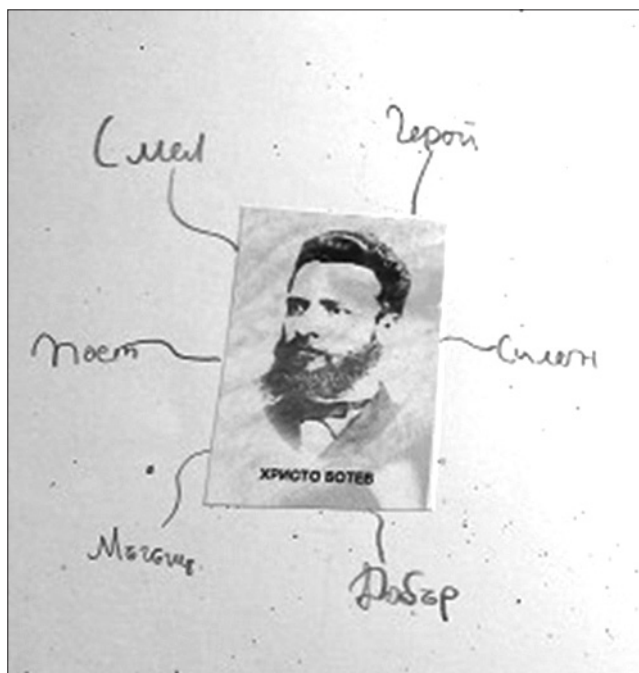
Например: В английския учебник по средновековна история „Контрасти и връзки“ (за VII клас – 11 – 12-годишни ученици), в който са представени някои от най-важните политически моменти от средновековна Англия, като: нормандската инвазия; победата и управлението на Уилям Завоевателя, политическите проблеми пред английските крале; Магна харта; селския бунт от 1381 г. Но близо 70% от материала за средновековна Англия обхваща следните въпроси: как да възстановим средновековно селище; живота в средновековното селище; какви култури са се отглеждали; как са живели бедните и богатите; колко и как са пътували хората през Средновековието; как се изграждат градовете; колко религиозни са били хората през Средновековието; колко толерантни са били през Средновековието; имало ли е правосъдие и всеки ли е можел да получи правосъдие; чумните епидемии и медицината. От списъка се вижда, че много от въпросите са от социалната история и предлагат възможности за сравнение, водене на диалог с учениците, развиване на критическо мислене и активно учене.

Важно е също в клас да се правят колкото е възможно повече практически упражнения, т.е. учениците да бъдат ангажирани в дейности, свързани с правене („kinesthetic activities“). Работата по проекти, рисуване, правенето на нещо, свързано с изучаването на темата или разглеждането на книга, всички тези занимания са инклузивни/приобщаващи, не са вербални/устни, за да затрудняват учениците. Примери за такива дейности ще бъдат предложени при разглеждането на методите на преподаване.

Важно е също в уроците да бъдат непрестанно включвани различни графически изображения или информацията да е предадена в графичен вид – диаграми, мисловни карти, линии на времето и т.н.⁶.

⁶ Kovacic, Kely, “Using Non-Linguistic Representations to Strengthen Historical Thinking”, <http://teachinghistory.org/teaching-materials/english-language-learners/25458>

За по-малките ученици може да се използва например следната стратегия за изучаване на историческите личности: залепва се снимката на дадената личност в тетрадката, а те трябва да напишат най-важните определения за него.

Друга стратегия за приобщаването на тези ученици е учителят да задава често въпроси, които са „отворени“ за обяснения, изискват дискусия и не е необходимо възпроизвеждане на факти. Това не пречи учителят да повтори или обясни кои факти са най-важните. Затова и понякога тестовата система за оценяване в нашите училища невинаги е най-полезната. При оценката на такива ученици следва да се взимат предвид и интересът, който проявяват, ентусиазмът в практическите занимания, писането редовно на домашни работи, опитите им да отговорят на трудностите, които срещат.

ПЕТА ГЛАВА

Идеи как да преподаваме история в БНУЧ

ПОЛЕЗНИ МЕТОДИ И СТРАТЕГИИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ В БНУЧ И ЗАЩО ДА УЧИМ АКТИВНО

В тази глава ще бъдат проследени някои от основните методи, които са полезни и е добре да бъдат широко застъпени в обучението предвид особеностите на БНУЧ. Ще бъдат дадени примери за тях, както и ще бъдат развити редица идеи.

Приемането на адаптираните програми по история за нашите училища е важна стъпка в правилната посока, но не е достатъчно, за да може качеството на обучение да се издигне. Нужно е също внимателно преценяване и търсене на нови форми и методи на преподаване, без да се отказваме напълно от метода на лекцията, когато е необходимо. Именно активното учене и излизане извън стандартите и търсене на иновативни методи и разчупване на уроците е най-ползвателната стратегия за изпълнение на нашите цели. Наша важна задача е да направим обучението интересно, а историята да „оживее“. Не трябва да забравяме и за разликите между езиковите им компетентности и това, че чрез интерактивните дейности се създава индивидуализирана среда на обучение. Затова и смятам, че споделянето на опити и добри практики е много важно. Разнообразяването на използваните методи в клас е ключ към качествено обучение и сред тях особено място следва да се отдели на методите за активно учене.

АКТИВНОТО УЧЕНЕ

Интерактивни методи са всички тези методи, при които ученикът не е субект, а обект в процеса на обучение. При тях едновременно се получават

знания и се изграждат умения у учениците. Чрез въвеждането на интерактивните методи се търсят постоянно взаимодействие и обратна връзка, постоянна ангажираност на учениците, използване на по-добри и разнообразни ресурси. Те спомагат за увеличаване на мотивацията на учениците, а в БНУЧ не можем да си позволим да не сме модерни, да не им е интересно в училище, наблюдайки на формализма, преследвайки целта да преподадем всичко. В нашите часове не трябва да присъства или да искаме механично заучаване на факти и събития.

Доказано е, че използвайки тези методи, учениците по-добре усвояват знания и умения, а най-важното в нашия случай е с по-голямо удоволствие да влизат в часовете. Учениците се отнасят положително към дейностите на активното учене. Да припомним и другите ползи от включването на тези дейности в обучението.

Всеки може да участва, независимо от езиковите си способности.

Припомнянето на дадено упражнение в следващите уроци може да спомогне за стимулиране на учениците.

Активното учене спомага учениците да разберат по-добре сложността и развитието на дадена ситуация.

Те могат да развият умения за учене и критическо мислене¹⁾.

Поради всички тези причини в следващите редове ще бъдат разгледани възможно най-широк кръг методи, чрез които по един или друг начин могат да бъдат ангажирани учениците, както и ще бъдат дадени практически насоки за прилагане на различни методи и техники в процеса на обучение. Ще бъдат разгледани накратко различни дейности, които могат да намерят място в часовете по история наред с методите за устно изложение, като текстови методи, за нагледност и практически действия, работата с извори, изображения, използване на технологиите²⁾. Поради факта, че целта на настоящото изследване е не толкова теоретично разглеждане на методите, а практическото им приложение в една по-особена интеркултурна и

¹ <http://www.thinkinghistory.co.uk/UsingActivities/UsingActWhy.html>

² Добра квалификация и разделение на методите вж. в книгата Табакова, Кр. Методика на обучението..., стр. 142 – 153.

билингвистична среда, няма да се търсят квалификация и теоретизиране на въпросите. Смятам, че учителите трябва да бъдат отворени към използване на нови идеи и въпреки че се изискват много време и постоянство за търсене на информация, целите са оправдани, защото така може да бъдем полезни на учениците, а обучението ни да е ефективно.

Възможностите и подходите за разглеждане и систематизиране на методите, залегнали в дидактическата литература, са многобройни. Възможен подход е да проследим кои са най-полезните при преподаването на знанието за основните исторически концепции – време, хронология, причини и последици, традиции, последователност и промени, основните исторически периоди, характеристики на периодите, важността на събитията и историческата интерпретация и др. При преследване на задачата как по-добре учениците да възприемат тези концепции, ние използваме широк набор от практически дейности и упражнения, за да постигнем успех. В случая обаче отправната точка ще бъде какво е полезно и какви са практическите резултати при използването на даден метод в работата на учителя по история в БНУЧ.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ТЕХНОЛОГИИ, ВИДЕОУРОЦИ И ФИЛМИ

За да бъдат мотивирани учениците, за да заобичат историята, трябва да им се предложат мотивиращи дейности и занимания в клас, които все по-често са свързани с технологиите. Дигитализирането на обучението означава по-голяма достъпност, по-лесно съобразяване с езиковите компетентности и инклузивност. Постепенно компютърът и екранът се оказаха централни и незаменими в обучението по история. Дали за представяне на презентация, документален видеофилм, линия на времето, видеоразработка от сайта „Уча се“; представяне на тестова игра, или използването му от учениците, за да представят своя самостоятелна работа, обучението без компютър вече е немислимо³. Показаната по-долу схема отразява използването на техниката при организиране на учебния час по история.

³ Този въпрос бе коментиран за първи път в моята статията „Практическите занимания, ролевите игри и самостоятелните задачи и техният потенциал в обучението по история в българските училища зад граница (БУЧ)“, публикувана в сп. „История“, Том 23, № 5, 2015.

Положителна тенденция е, че с всяка изминала година достъпните ресурси в интернет за българската история стават все повече и повече, а дигиталните технологии откриват невероятен прозорец пред нас. Все по-лесно става не само на учителите да обогатят своите методи на преподаване, но и на самите ученици да проведат самостоятелно изследване и разработка на самостоятелна работа⁴). Разбира се, не трябва да ставаме твърде зависими от компютъра, интернет и екрана, а винаги да имаме и алтернативни писмени материали, защото техниката може да се повреди и в даден момент може да нямаме възможност да я използваме. Неслучайно и в по-широк мащаб, когато се обсъжда въпросът какви са най-важните промени в обучението по история през последните 20 – 30 години, се споменава, на първо място, използването на компютърните технологии наред с такива като разширяване на програмата и въпросите, по които се провежда обучението⁵).

⁴ Кратко обобщение за използването на компютрите в обучението по история в България вж.: http://ivelinakirilova.weebly.com/uploads/2/5/5/2/25528948/istoriq_s_komputar.pdf

⁵ Вж. например: <http://www.historiansonteaching.tv/video/history-teaching-today/>

Едно от важните предимства, които предоставят на учителите по история интернет и модерните технологии, е, че всеки може сам, където и по света да се намира и да преподава, да си направи колекция от ресурсите, които са качени в интернет, и да ги използва, ако прецени, че са полезни. Много по-добре е, когато се преподава една тема, всеки учител да има избор от многобройни ресурси и да ги адаптира според учениците, а не да се разчита основно на учебниците.

Вече беше посочено, че поради особеностите на нашите училища и ученици е полезно да се използват най-широк кръг видео и нагледни материали. Нека да проследим какви са все пак предимствата.

Мултимедийните презентации са станали вече традиционен метод за представяне на информация по дадена историческа тема. Използването на презентациите, направени на Power point и Prezi, не само улеснява представянето на факти и знания по определена тема, а спомага и да се постигне една друга много важна цел, а именно по-лесното им осмисляне, моделиране на процесите, развитието на въображението на учениците и получаването на по-пълна представа за изучаваната епоха. От гледна точка на преподавания материал, най-добре е всеки учител сам да си създаде индивидуализирани презентации, съобразени с нуждите и нивото на учениците му. Ако това не е възможно поради различни причини (най-вече липса на време), в интернет пространството вече има значително количество готови презентации, които могат да се използват или адаптират. Основните сайтове, където могат да бъдат открити тези презентации, са: www.bglog.net/obrazovanie; SladeShare; AutorStream; SlideBoom; Slides.bg и др.

Могат да се открият като особено добри редица презентации на учители в България, които са постигнали високо качество и много добро онагледяване на материала. Тези презентации⁶ са особено полезни за III и IV клас, т.е. за по-малките ученици, които трябва да натрупат информация и при които обучението е по-описателно, за да може по-нататък в горните класове да се надгражда, да се организират ролеви игри и други интерактивни дейности.

Практиката е доказала, че учениците много повече се ангажират с изучаваната тема, ако при преподаването на даден урок се използват **видеофилми и видеоуроци**.

⁶ Като особено подходящи за тези класове са презентациите на Веска Петрова (Ловеч), Р. Петрова (Кърджали), Росица Милева (Шумен), Аничка Петкова (Видин) и др.

Сред другите причини за използване на филми и видеоуроците са:

- да се задържи вниманието на учениците;*
- да се покрие набързо по-голям материал;*
- да се наблегне на даден факт/събитие;*
- да се ангажират учениците емоционално и др.⁷⁾*

Сред едни от най-полезните са: видеоуроците на сайта „Уча се“ заедно с тестовете след тях; видеоматериалите на „Историята оживява“ – един проект на авторите на сайта „Българска история“; редица документални филми на БНТ, БТВ и др. телевизии, които могат да се намерят в YouTube. За българската история има създадени многобройни кратки и по-дълги документални филми, които са безплатни и достъпни в интернет пространството, което е улеснение за учителите, но от друга страна, е и затруднение, защото трябва да се изберат най-подходящите и да се направят работни листове към тях, трябва да се реши предварително къде да се спре филмът за разяснения или да се зададе въпрос. Като насърчаващ обучителен елемент и за да не е пасивно гледането, обикновено предварително е добре да се подготви за децата лист със задачи – да подредят хронологично събитията, които са представени във филма, или да определят „вярно“ или „невярно“ е дадено твърдение. Когато имат предварително поставени задачи, учениците са и по-концентрирани. Продуктите и филмите от YouTube са също незаменими при обучението на учениците от III и IV клас при представяне на географията на България. С тях в часовете може да оживее красотата на българската природа, а децата завинаги да обикнат изключителните и уникални природни забележителности на страната ни.

Ето един пример за работен лист

По филма на телевизия БТВ за кан Асарых –https://www.youtube.com/watch?v=WOkpq6xBOrY&list=PLSZXjw6R4avu8iTtBYZbk_EzTc5NOCHgd&index=26 подредете моментите на създаването на Българската държава на Балканите в хронологен ред.

– Българите се обединяват със седемте славянски племена и северите.

⁷ Learning to teach..., p. 189

– Българите побеждават византийците в битката при Онгъла през 680 г.

– Българите придобиват самочувствие и започват да нападат византийските крепости.

– Византия сключва мирен договор с България през 681 г.

– Българите на кан Аспарух се заселват в земите около устието на река Дунав.

– Император Константин Погонат тръгва на поход срещу българите.

По отношение на филмите в YouTube затруднение предизвиква обаче фактът, че доста често хората, качили ги на сайта, ги премахват и ако учителят разчита да се гледат онлайн, рискува да не намери същия филм, който е показвал предишната година. Положителна тенденция е, че специални образователни филми вече се създават и от БНУЧ, като например филма на БНУ „Асен и Илия Пейкови“ в Рим, който е част от проекта „Образованието в римската провинция Тракия“:

https://www.youtube.com/watch?v=pu_O3H85NIA&spfreload=10

Не могат да не бъдат споменати и **електронните учебници**, които подготвят и издават българските издателства. Повечето от тях се предоставят при закупуване на книжните учебници, но досега имаше редица слабости в този процес – често те се издаваха по-късно, с код можеше да се изтеглят само на един или два компютъра и училищата нямаха достъп до преработените издания. Със сигурност полезно би било всеки учител да притежава по един екземпляр от тях, за да може да прецени доколко могат да бъдат полезни.

С приемането на новия закон за образованието (2016 г.) предстои издаване на нови електронни учебници, наред с новите книжни учебници. Издателство „Просвета“ например обеща през лятото на 2016 г. новите учебници по история за V клас да бъдат с „изключително атрактивни 3D възстановки в електронните си варианти. Всеки от електронните учебници ще съдържа над 40 3D анимации и около 100 допълнителни интерактивни упражнения и задачи“⁸). Остава надеждата, че това ще е така, и ако са интерактивни и с много

⁸ <http://www.novjivot.info/2016/07/12/62630/>

задачи, това ще улесни учителите, а те могат и в един по-късен етап да заменят напълно хартиените учебници.

Не може да не се спомене и бъдещото **дистанционно обучение**. Ако се възприеме идеята за частично присъствено обучение на БНУЧ, то тогава повечето училища ще организират такова обучение. То ще е стъпка в решаването на един от съществените проблеми на БНУЧ, какъвто е въпросът за обхващане на децата от отдалечените населени места, където няма организирано обучение. Несъмнено тогава ще трябва да се развият и нови умения за работа във виртуална класна стая на учителите по история. Все повече са порталите, предлагащи идеи и практики, свързани с компютърните технологии, които могат да бъдат полезни за класните стаи. На сайта на ОБРАЗОВАНИЕТО.БГ е публикуван например списък с информация за подобни сайтове, които учителите използват и препоръчват⁹).

Домашните, свързани с изследване на даден въпрос в интернет, са важни, доколкото часовете по история в БНУЧ са силно ограничени и за да получат учениците по-добра представа за историята на България, трябва редовно да им се дават и задачи за самостоятелно изследване вкъщи. В новата адаптирана програма по история също е посочено, че едно от необходимите умения на учениците, които трябва да се изградят в нашите училища, е да умеят да „търсят информация чрез ИКТ по зададени показатели“.

Ето един пример за домашна работа в IV клас:

Домашна работа – да се предаде на

Тема: Съкровищата на траките.

Задача: Потърси информация в интернет и проучи едно от откритите съкровища на траките в българските земи. Опиши за свой връстник във Великобритания на отделен лист съкровището.

Помогни си със следните въпроси:

Кога и къде е открито?

От кой век е съкровището?

Какви предмети включва?

От какъв метал са направени?

Какви са художествените му стойности?

⁹ <http://www.obrazovanieto.bg/novini/idejni-sajtove-za-uchiteli-novatori/>

*На кого са принадлежали предметите от съкровището?
Опитай се да нарисуваш един предмет от съкровището.*

Свързан въпрос с коментираните тук е и какви трябва да са **дигиталните умения на учителя по история**? Дали трябва всеки да се стреми да стане специалист, който да познава и използва много от уеб базираните платформи и обучителни програми? В сегашния свят, доминиран от мобилните комуникации, несъмнено би било предимство, ако учителят по история е запознат със съвременните тенденции. Проблем, който споделям от личен опит, когато започнеш да се абонираш за отделните сайтове, които обещават иновативни решения и образователни продукти, е, че невинаги качеството и полезността им са това, което си очаквал, или за да се използват ефективно, трябва да се отдели значително време. И все пак за нашите училища в чужбина с ограниченото време, което имаме в часовете по история, важно е създаване на индивидуализирана среда посредством общуване и дискусии,

практически занимания и групови упражнения и едва на второ място идват дигиталните обучителни техники¹⁰.

ИДЕИ ЗАЩО И КАК ДА ПРЕПОДАВАМЕ УМЕНИЯ ЗА МИСЛЕНЕ

Важен е въпросът: трябва ли в БНУЧ да изграждаме умения за учене и критическо мислене и ако трябва, как да научим учениците да разбират историческите процеси по-добре и да правят интерпретации? Споделям виждането, че учителите в БНУЧ, наред със запознаването и предаването на традициите, историята и културата на България, не трябва да загърбват и тази задача. Ако успеем да допринесем за развитието на тези умения, които да подпомогнат изграждането на учениците като личности и граждани, то тогава престоят им в нашите училища ще е още по-полезен. Надеждата ни е, че някои от тях ще се завърнат и установят в България, за да работят и да създадат семейства.

Във Великобритания изграждането на умения за критическо мислене в часовете по история е посочено като основна цел. Учениците трябва да разпознават стереотипите и предразсъдъците и да обясняват защо едно събитие може да се разглежда от различни гледни точки. В България също през последните години беше постигнат напредък в тази посока. Например при представянето на проекта „История без полюси“¹¹) ето какво заявява редакторът му Румяна Кушева: „...идеята е да се покажат от различни перспективи културното разнообразие, сложността и нееднополюсността на историческите оценки. Да се възприеме, че при анализа на историята трябва да се търси винаги неединствената гледна точка“¹²). Стара тема, на която са посветени многобройни изследвания, е образованието по история в балканските държави след създаването на модерните държави като негативен пример за „агресивна идентичност“, противопоставяне и изграждане на негативен образ за съседа, всичко,

¹⁰ Мнение и списък какви са нужните дигитални умения на съвременните учители може да намерите в блога на Юри Карагъзов: <http://blogs.uwekind.com/karagyzov/digitalnite-umeniya-koito-vseki-uchitel-na-21-i-vek-tryabva-da-pritezha/>

¹¹ Проектът може да бъде намерен на: <http://bghistory-edu.org/>

¹² http://www.dnevnik.bg/evropa/obrazovanie/novini/2009/09/18/746553_uchebno_pomagalo_shte_razchupva_stereotipite_v/

което се свързва с термина „балканизация“¹³⁾. Постепенно тези негативни характеристики на преподаването по история остават в миналото въпреки опитите за връщане към тях. Като пример може да се посочи излезлият в края на лятото на 2016 г. „Учебник по Родинознание“ на Костадин Костадинов¹⁴⁾.

Какво включват под понятието „умения за мислене“ във Великобритания? Класифицират ги според:

- умения за преработка на информация (търсене и събиране на подходяща информация, сортиране, класифициране и сравняване на информация; анализиране на отношения);

- умения за посочване на причини (даване на причини за действия и събития; достигане до заключения и правене на предположения; даване на оценки);

- умения за проучване (учениците да се научат да задават правилни исторически въпроси; да дефинират проблем; посочване на последици);

- умения за творческо мислене (изразяване на идеи и посочване на алтернативи; правене на предположения);

- умения за оценка (преценяване на информацията и развитие на критерии за оценяване на действия и идеи)¹⁵⁾.

Тези моменти в обучението няма да бъдат разглеждани подробно, защото методите на активното учене, които са основен обект на разглеждане тук, в най-голяма степен допринасят за развитие на умения за критическо мислене. Ще спомена само няколко идеи и конкретни примери как можем да развивем критическото мислене у учениците чрез различни упражнения.

Например – създаваме лист, където са изброени причините за дадено събитие (война, падане под чуждо владичество, освобождение и т.н.) и учениците трябва да подредят по важност причините, довели до него. След това трябва и да защитят решенията си –

¹³ Съветът на Европа е организацията, която още от създаването си се занимава с въпроса с преподаването по история и как могат да се свържат народите, без историята да ги разделя. Публикувани са многобройни изследвания и книги. Вж. на: <http://www.coe.int/en/web/history-teaching/>

¹⁴ Виж. http://frognews.bg/news_118334/Kostadinov-za-Frog-Razlika-mejdu-Balgaria-i-Osmanskata-imperiia-niama-po-otnoshenie-na-obrazovanieto/ и критики към „учебника“: http://clubz.bg/44134-uchebnicite-kakvito_gi_iskame

¹⁵ Murphy, J. Цит. съч., стр. 98

защо са сложили дадена причина пред другите. Например в V клас – след като учителят разкаже за упадъка на Римската империя или покаже учебен филм за това, може на учениците да се даде задачата писмено да посочат поне три причини за падането на Западната Римска империя и да обяснят коя според тях е най-важната.

Друго полезно упражнение е учениците да се научат да групират според дадени признаци.

За историята на България през XX век – на един лист са написани основните елементи на тоталитарното и на демократичното общество. Задачата на учениците е да ги групират и да помислят кои елементи са валидни за България преди и след Втората световна война.

Друга идея е съставяне на списъци.

Поставя се задачата на учениците да съставят списък за предимствата и недостатъците за взимането на дадено решение, довело до важно събитие. Например да правят списък от името на княз Борис I дали да приеме, или не християнството – какви са ползите и какви негативни последици може да има от това решение.

Един от най-добрите методи за развитие на критическо мислене е организиране на дебати с противоположни гледни точки.

В рамките на много уроци могат да се открият въпроси, които да се обсъждат от две противоположни страни. Запишете въпроса за часа на дъската. Учениците след това могат да се разделят на групи и да им се даде задачата да съставят списък с аргументи в подкрепа на едната страна. На учителя често се налага да помага с формулирането на аргументи, но постепенно ще приучите учениците на подобни дискусии. Важно е накрая да се гласува от всички коя страна е посочила повече убедителни доказателства за дадена теза, а учителят да обясни защо поня-

кога е трудно да се достигне до единно заключение¹⁶). Конкретни примери за теми ще бъдат посочени по-късно в текста.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗВОРИТЕ

Тук ще се спра накратко на въпроса за мястото на изворите в часовете по история на БНУЧ. Опитът показва, че след представяне на най-важното от изучавания материал учениците възприемат много добре работата и упражненията с извори. Британските учебници са построени именно на този принцип: кратък текст, след който са дадени различни източници като доказателство и примери, които могат да бъдат обсъждани или да допълват представите по въпроса. Източниците са от всякакъв вид: писмени извори – първични и вторични, карти, реконструкции, схеми, таблици, рисунки, комикси и т.н.¹⁷ След всеки извор са дадени няколко въпроса, които подпомагат учителя при обсъжданията. Именно такива учебници, вместо дългите текстове с факти и няколко снимки или изображения, като накрая на текстовата част има няколко въпроса, биха били най-полezni и удачни за БНУЧ, за да стане обучението по-интересно и полезно. За илюстрация искам да представя две страници от един учебник за IX клас от британската система.

Britain 1750-1900: what changed?

1750

Population

- Total population about eleven million.
- About 90 per cent of people lived and worked in the countryside.
- Many babies died before their first birthday.
- The annual death rate was 28 deaths per 1,000 people.

SOURCE 1 Major cities and industries in 1750

Map

- Towns over 100,000
- Cities
- Iron
- Coal
- Textiles and silk
- Cotton and wool
- Sugar refining
- Agriculture

Work

- The most important industry was farming – food and wool production in particular.
- All industries were small-scale. Manufacturing was done in people's homes, or in workshops attached to their homes.
- Power to make machines work was provided by water wheels, or by horses, or by human hands or feet.
- Steam power was used to pump water from some mines.

1. Describe the living conditions of the family in Source 4.
2. List all the jobs you can see being done in Sources 3 and 4.

Health and medicine

- People did not know that germs caused disease and could do little to fight disease like microbes and germs, which killed many people.
- Only simple operations on patients were possible, because there were no anaesthetics or blood transfusions, and patients often died from infection.

SOURCE 2 A contemporary engraving of Leeds, a market town, in the early eighteenth century

SOURCE 3 A woman on the right is reeling the spun thread ready to hand it on to the weaver, who weaves it into cloth

SOURCE 4 A nineteenth-century painting of a 'dame school' in the eighteenth century. Children were often sent to be educated while their parents worked, rather than for an education

Transport

- Getting around the country was a slow process.
- People and goods traveled by water if possible – either around the coast or along rivers. Some rivers had been improved or straightened so boats could use them. The first canal, the Bridgewater Canal, was completed in 1775.
- Roads were muddy as well as they had been for centuries, but some were being improved by groups of businessmen who formed turnpike trusts, who improved a road and then charged people a toll to use it.
- The journey from London to Edinburgh by road took a week and by road took ten to twelve days.

SOURCE 5 A look on the River's Canal in the early nineteenth century

1. Look at Sources 5 and 6. List all the different ways in which horses are being used in these two pictures.

6. Look at Source 7. Do you think much learning went on in this school? Give reasons for your answer.

7. Decide a page into two, half of 1750 and half for 1900. Using the different headings on these two pages compare life in 1750 with life today. You can use drawings of writing. This might need to do some research, e.g. for population figures today.

8. Think of the following arguments as you think would be of most benefit for the future (Source 8) or the home worker (Source 4) in 1750:

- being able to travel more easily and quickly
- having machines to make work easier
- being allowed to vote in elections
- Explain your choice.

Politics

- King George III had three powers then kings had in the seventeenth century.
- Ministers made laws for England, Scotland and Wales, but not for Ireland.
- Only five per cent of the population could vote in elections for the House of Commons. No women were allowed to vote.

Culture

- Most children in England did not go to school at all and few could read or write.
- In Scotland all parishes had schools and most people could read and write.
- There were two universities in England, four in Scotland and one in Ireland.
- Universities, towns and plays were becoming popular.

SOURCE 6 A nineteenth-century painting of a 'dame school' in the eighteenth century. Children were often sent to be educated while their parents worked, rather than for an education

¹⁶ <http://oureverydaylife.com/critical-thinking-activities-middle-school-30917.html>

¹⁷ Peace and War: Discovering the Past for Y9: Pupils' Book by Colin Shepard, Andy Reid and Keith Shepherd, Hodder Education, 1993.

В британската дидактическа литература се набляга на факта, че първичните извори също са писани от хора, които са имали свои собствени възгледи и предразсъдъци. Указанията към учителите във Великобритания е да обсъждат с учениците достоверността на даден извор, както и да разглеждат даден въпрос, използвайки най-малко два различни извора, написани от противоположни гледни точки. Важното е в края на обучението учениците да разберат, че няма една истина. Работата с извори се разглежда като основна за стимулиране на критическото мислене, за научаване на учениците как да задават въпроси.

Редовна практика в часовете по „История и цивилизация“ трябва да бъде комбинирането на различни източници и извори от учебници, тетрадки, научни книги, интернет сайтове с публикувани документи. За работа с изворите съществуват различни схеми, но е важно да се научат учениците да ги описват, да знаят какво да гледат, как да откриват особеностите, да разсъждават за това какво ни „казват“, как да направим заключение, какви са ограниченията на дадения извор, дали е достоверен.

Когато се работи с повече от един извор може учениците да направят таблица в тетрадките си от две колони, като на първата колона напишат „извор“ и по-долу дадат описанието му, а на другата – „какво ми казва“, а след това попълнят графата с разсъжденията си.

Подбраните писмени извори трябва да се използват от учениците не само за да разсъждават и да правят заключения по дадени критерии, но те могат да служат и за развитие на речта им. Често тези текстове могат да се използват за развитие на уменията „четене с разбиране“ или дори само като упражнение по четене на непознат текст.

Учениците добре приемат наскоро издадените работни листове с много извори и упражнения към тях по „История и цивилизация“ за V и VI клас на издателство „Булвест“¹⁸. Това доказва

¹⁸ Ботева-Боянова, Диляна и Радостина Николова: Комплект работни листове по история и цивилизация за V клас. Булвест 2000, София, 2014; и Якимов, Георги и Надя Васева: Комплект работни листове по история и цивилизация за VI клас. Булвест 2000, София, 2015.

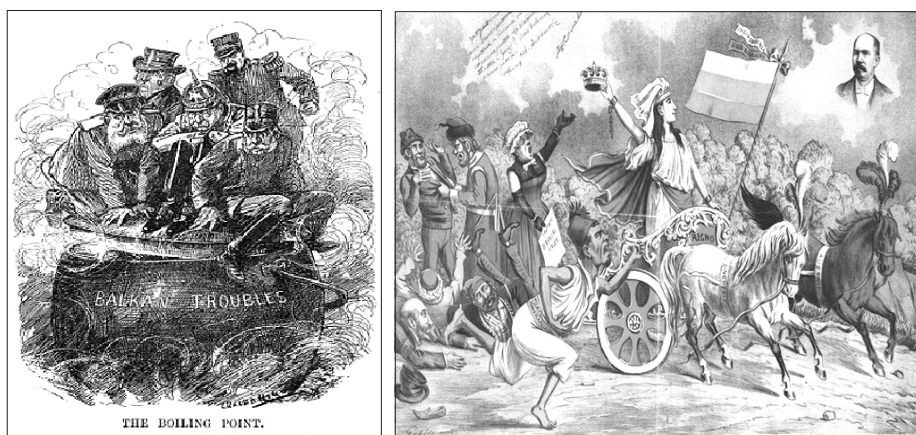
и необходимостта по подобен начин да се създадат и издадат специално изработени работни листове за българските училища в чужбина.

Когато говорим за извори, много подходящи за БНУЧ са изображенията. Сайтовете с публикувани снимки и материали от различни епохи са многобройни. Подбирането на подходящи снимки за уроците помага на учениците да „навлязат в епохата“, да почувстват атмосферата и да разберат дадената епоха или събитие по-добре. Много полезен сайт за учителите по история, когато се преподава нова и най-нова история, несъмнено е <http://www.lostbulgaria.com/>. На учениците може да се покаже един свършено нов свят. Научавайки за дадено събитие, да се акцентира върху всекидневното например или на различни нюанси и особености на изучавания период.

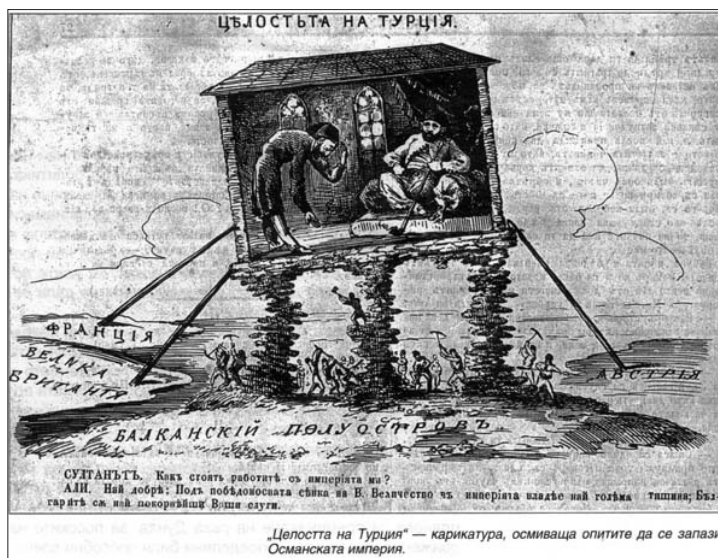
Учениците от VI клас с голям интерес приемат презентацията за Руско-турската освободителна война, изградена въз основа на снимките, публикувани в споменатия сайт. Едни от снимките, които им правят впечатление и предизвикват дискусии, са на пленени турски войници; мостът, който е изграден над р. Дунав за преминаване на руската войска, на руските главнокомандващи и генерали. Интерес предизвикват снимките на оръжията (доста модерни за тогавашното време), а не на последно място – и една снимка на българско семейство от Русе, което е извикало джамджия (турчин) да смени прозорците им след сражение между руската и турската войска. Наблюдавайки счупените от грохота на оръдията прозорци, учениците могат и да си представят битката.

Много ползи има и от работа с карикатури (като двете дадени по-долу)¹⁹, още повече че учениците са свикнали с обсъждането на подобен вид извори в английското училище, а също и с картини от епохата и пропагандни лозунги.

¹⁹ Показаните карикатури са от: <http://www.archives.government.bg/images/>

Като дейност за началото на часа може да се предложи разсъждение върху смисъла и посланието на дадена карикатура. Като например следната карикатура:

Полезен сайт за архивни материали и изображения от епохата (например статии от вестници от възрожденската епоха) е дигиталната библиотека на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – <http://www.nationallibrary.bg/>.

Дигитализираните материали могат да бъдат съхранени на персонален компютър и след това да бъдат включени в презентация по дадена тема.

Когато разглеждаме възрожденската култура и развитието на образованието в VI клас, полезно е да се вплете в уроците представяне на начални страници на възрожденски вестници или дори началото на книга с описание как да се създаде взаимно-обучително училище и на какви условия трябва то да отговаря. Учениците така получават кратка представа и как се е развил правописът оттогава досега.

Друг сайт, в който могат да се намерят много документи за войните през XX век, е: <http://archives.bg/wars/>. Там освен официалните телеграми, договори и документи могат да бъдат намерени и лични писма, дневници на военните, както и техни портрети. Както посочва председателят на Държавна агенция „Архиви“ доц. Михаил Груев, „...тези документи добавят това, което липсва в традиционното познание за войните. Те разказват за тяхното ежедневие (на войниците) в окопите, за опитите им да внесат някакъв уют в трудния и опасен живот далеч от дома“²⁰. В подкрепа на идеята да се включи поне един момент от всекидневието на войниците или поне една човешка история от войните, които България води в края на XIX и началото на XX в., е, че в британските училища един от елементите, който се преподава по-подробно, е животът на войниците в окопите по време на Първата световна война и как е засегнат животът на жените и децата по време на войната.

За работа с изображения е полезно например първо да се създаде и представи презентация и след това да се работи по специално направен работен лист.

Така например, представяйки тракийската религия и култура на учениците от V клас, може да се работи по темата за оброчните плочки, изобразяващи тракийски конник. Ето как изглежда един работен лист след представяне на презентация:

²⁰ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/

Работа с изображение: Оброчна плочка на Тракийския конник
Опишете изображението, като вземете предвид всеки детайл:

- кой е изобразен;
- как е изобразен;
- къде е изобразен;
- допълнителни фигури и др.

Помисли и отговори:

Какво знаеш за изображението?

Как мислиш, кой е изобразен?

Какво е значението на изображението?

Как го оценяваш?

Напомня ли ти на други, по-късни изображения?

ТАБЛИЦИ, МИСЛОВНИ КАРТИ, СХЕМИ, ГРАФИКИ И ДРУГИ ПИСМЕНИ УПРАЖНЕНИЯ

Много полезни за активното учене са графичните изображения, направата на обобщаващи таблици и мисловни карти²¹). Всяко такова представяне подпомага разбирането на изучаваната тема от учениците. Те са много полезни, особено когато в класа преобладават учениците с не много добро владение на езика. Могат да се използват с различна цел – за представяне на сложен проблем, за научаване на нови знания, за обобщение, за анализ.

Особено популярни в обучението по история несъмнено са **таблиците**²²) – хронологични, разяснителни, тематични, сравнителни, числови или друг тип таблици. Най-лесно за учителите по история в БНУЧ е да използват някои от таблиците в учебните тетрадки, но защо не и самите те да създадат и представят свои по подобие на представената по-долу. Конкретната таб-

²¹ В цитираното по-горе помагало на американската авторка Емелия Хепър (<http://vtoro-ou-gd.com/content/uploads/2013/03/BG-Pomagalo.pdf>) е цитиран един много полезен сайт, от който могат да се изтеглят и приложат в час многобройни графични мисловни карти или схеми и таблици: <http://www.eduplace.com/graphicorganizer/>

²² Табакова, Кр. Методика на обучението....., стр.231 – 235.

лица обобщава по по-лесен за разбиране начин проблемите и успехите на България до Балканските войни, като тя може да се попълва от учениците и в резултат на дискусия.

Развитие на България след Освобождението до Балканските войни

Успехи:	Проблеми:
Имаме самостоятелна държава. Търновската конституция – прогресивна (може би твърде много). Бързо изграждане на най-важните институции – администрация, армия, училища, банки, здравеопазване и гр. Съединението (6 септ. 1885). Сръбско-българската война – побеждаваме. Бърз градивен устрем на свободна България – цел – доближаване до Европа (примери виенските трамваи в София 6 год. след Виена; 5 год. след откр. на кинематографията – в Русе открито кино). Протекционистична стопанска политика – развитие на местното производство. България успява да лавира между Великите сили и запазва известна самостоятелност на външната си политика. Извоюване на независимостта – 22 септ. 1908 г.	Българската нация е разпокъсана. Запазва се първоначална зависимост от Османската империя. Русия се намесва силно във вътрешната политика. Силна динамика и несигурност на политическите процеси (създаване и разпадане на партии; избори почти всяка година; суспендиране и възстановяване на Конституцията и т.н.). Политическият елит няма традиции. Политическата култура – службогонство; корупция; партизанщина; несигурност; политически разпри и убийства; насилие во време на избори. Личен режим на цар Фердинанд. Потушаване на Кресненско-Разложкото въстание.

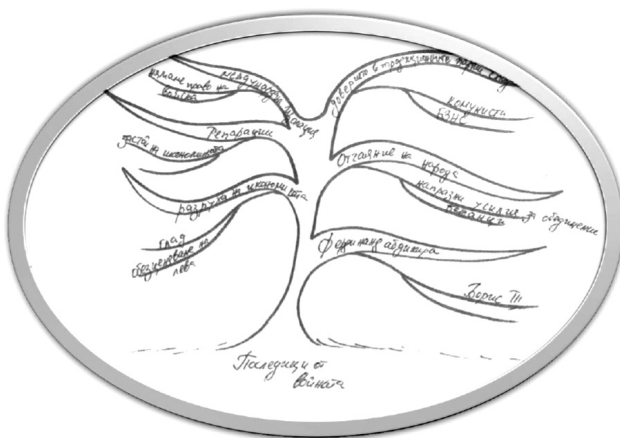
Много удачно е чрез таблиците на учениците да бъдат обяснявани промените в политическия, социалния, икономическия живот за даден период от време. Напр. можем да разглеждаме проблема: Как християнството трансформира средновековна България? Ето как би изглеждало началото на такава таблица, като тя може да бъде допълнена с каквото учителят пожелае.

	Средновековна България преди приемане на християнството	Средновековна България след приемане на християнството
Религия		
Властелска митла		

Таблиците са полезни за всякъв вид сравнения – между славяни и българи при създаването на България на Балканския полуостров; сравнения между силите и слабостите на противникови армии преди битки или войни; сравнение на идеи и др. В табличен вид може да се въвеждат и изучават понятия – свързване на понятието и обяснението му. Те са застъпени в българските тетрадки с упражнения, но за учениците в БНУЧ те са особено полезни. Редица предложения за таблици има и в книгата на доц. Красимира Табакова – „Методика на обучението по история“⁽²³⁾.

Мисловните карти (mind maps) са също отлично средство за улесняване възприемането на материала от учениците. Представянето на основните идеи, свързани и в логическа последователност, подпомага ученето и създаването на представа за „общата картина“. Създавайки заедно с учениците мисловни карти, учителят може да записва на дъската, а те – в тетрадките. Или се попълват предварително принтирани празни мисловни карти. Това упражнение включва четене на част от урока или друг текст, който дава информация. Съществуват създадени и готови мисловни карти за българските ученици, публикувани на сайта „Помни лесно“⁽²⁴⁾.

С мисловните карти могат да се представят и по-сложни исторически проблеми. Например пътищата към свободата на България, промените във всекидневния живот, възможно е като дърво мисловна карта да се представят например последиците от Първата световна война.

²³ Табакова, Кр., Цит.съч., str. 231 – 234.

²⁴ <http://www.pomnilesno.eu/pages/histor51/02.bulgarianLandsInPrehistoricTimes.05.html>

Много са и сайтовете и програмите за създаване на мисловни карти. Да споменем само няколко – <http://www.lifehack.bg/web/nai-dobrite-instrumenti-v-sveta-za-sazdavane-na-mind-map/>; <http://www.makeuseof.com/tag/build-mind-map-microsoft-word/>; http://liternet.bg/publish20/i_rangelova/kak_da_uchim/mislovni.htm.

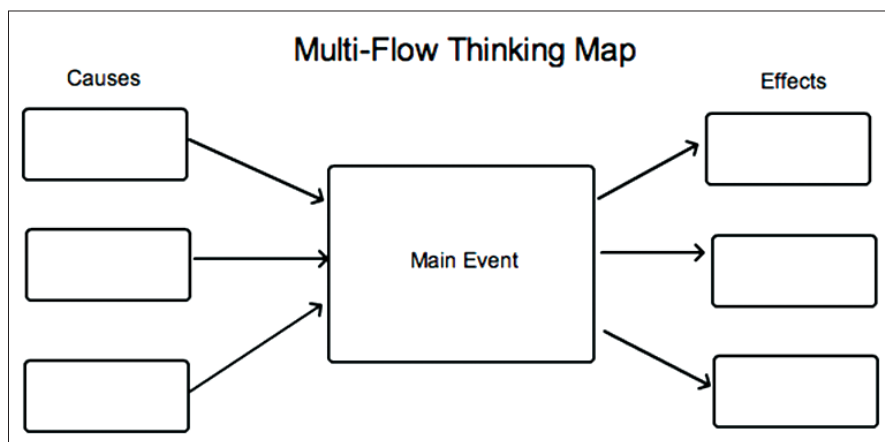
Споменатият вече сайт: <http://www.eduplace.com/graphicorganizer/> предлага много графични схеми, които могат да се използват. Друг полезен сайт, който позволява безплатно да създадете графични изображения, е: <https://www.worksheetworks.com/miscellanea/graphic-organizers.html>. Най-полезните изображения са: диаграма на Вен, диаграма за цикъл, диаграма за сравнения и противопоставяне, за процес, пирамида и други. Всички изброени графики учителите могат да създадат и чрез програмата SmartArt на Microsoft: <https://support.office.com/bg-bg/article/>

Учениците свикват например, винаги когато се говори за структурата на общество в даден период, да използват диаграма във формата на пирамида, а понякога и може да се сравнява обществото в Англия с това в България. Повторението дава възможност те да си изградят концепция, която да могат да приложат към всяко общество и да откриват приликите, разликите, развитието. Например за Средновековието може да им се даде работен лист, на който е представена в картини пирамидалната структура на английското общество²⁵, и празен лист, на който те да рисуват българското общество.

²⁵ http://www.traditioninaction.org/OrganicSociety/Images_1-100/A_073_Hierarchy.jpg

Графичните изображения са много полезни, когато се изучава новата и най-новата история на България, защото тя е много по-трудна за разбиране от учениците и многопластова. Като стълба, която учениците записват в тетрадките, е добре да се представят например формите на съпротива срещу османското владичество. Друго полезно и използвано изображение е схемата за причини и последици²⁶⁾.

РАБОТА ПО ПРОЕКТИ, ПРАКТИЧЕСКИ ЗАНИМАНИЯ, ВЪЗСТАНОВКИ²⁷⁾

Обучението по история в БНУЧ е важно да не бъде само теоретично и абстрактно, а да има и практическо приложение, да бъде интересно, съобразено с различните езикови компетентности на нашите ученици в чужбина. За тях акцентът на преподаване трябва да е изместван и приоритетите да са други. Както бе вече посочено, за да се приобщят всички деца към обучението, трябва темите да са интересни, начинът и стилът на преподаване да са сходни с тези в местните им училища, да се изгради по-индивидуализирана среда. Практическите демонстрации и работата по проекти са ефективни при преследване на тези

²⁶⁾ <http://sle3rdshootingstarreaders.wikispaces.com/file/view/multiflow.png/216755708/multiflow.png>

²⁷⁾ Тази част от методиката беше представена на годишната лятна конференция на АБУЧ, проведена през юли 2016 г. в Бачковския манастир.

цели, като същевременно те не са трудни за осъществяване. Учителите, разбира се, трябва да са готови за различни предизвикателства, като например: реорганизация на пространството в стаята; понякога по-шумна класна стая, по-лоша дисциплина, невинаги успешни крайни резултати въпреки планирането на дейността. Но всеки учител може и трябва да отдели време в рамките на учебната година и за такива дейности въпреки ограничения хорариум в нашите училища. Учебниците и преподаването по история, както съществуват в момента, са толкова енциклопедични, че ако спрем за малко да „наливаме“ информация в главите на учениците ни и им създадем радост и удоволствие, ще е постижение и ще е удовлетворение за всеки учител.

Какво можем да постигнем с работа по проекти/приложни занимания? Като цяло, резултатите от работата по проекти или приложни занимания могат да се оценят положително. В никакъв случай не трябва да се поставя в центъра на вниманието идеята да предложим на учениците да работят по проект само за да се забавляват, а трябва да се стремим да изградим и редица умения у тях.

Какви умения можем да развием у учениците с работата по проекти?

Могат да се посочат редица, като:

- обогатяване на знанията им по даден въпрос, проблем, културна особеност, традиция;
- поставяйки задачи за работа в екип, развиваме уменията на учениците да работят заедно;
- работейки по проекта, те общуват по-свободно помежду си;
- понякога изготвените материали могат да послужат след това като нагледни материали за по-малките ученици.

А най-важното за нашите училища е това, че в тези занятия се включват активно всички ученици – дори и тези, които не говорят добре български език.

Конкретно тук ще бъдат разгледани някои проекти, по които работят ученици от досегашни V и VI клас, т.е. свързани със Средновековието и нова и най-нова история, като ще се предложи методология за организирането им и някои допълнителни идеи.

Преди това обаче ще си позволя да представя една българска книга, която може да вдъхнови и мотивира много учители да работят по повече проекти с учениците си. Книгата се нарича „Ваканция в Средните векове“ на Зорница

Христова и Иво Чолаков, издадена от издателство „Точица“ през 2013 година. Тя представлява своеобразно „пътешествие във времето“ и с нея може да попаднете в дните на Българското средновековие. Освен че в нея могат да се намерят и много интересни моменти от всекидневния живот, там са предложени идеи и за много практически занимания.

В следващите редове ще бъдат представени няколко проекта и практически занимания, свързани с Българското средновековие, с които бяха ангажирани учениците в Българското училище към Посолството в Лондон.

Най-общо тези практически занимания или проекти могат да се разделят на три групи: минипроекти, които се извършват в рамките на 15 минути в края на часа; организиране на практически дейности в рамките на целия час и домашни работи, свързани с изработване на проект.

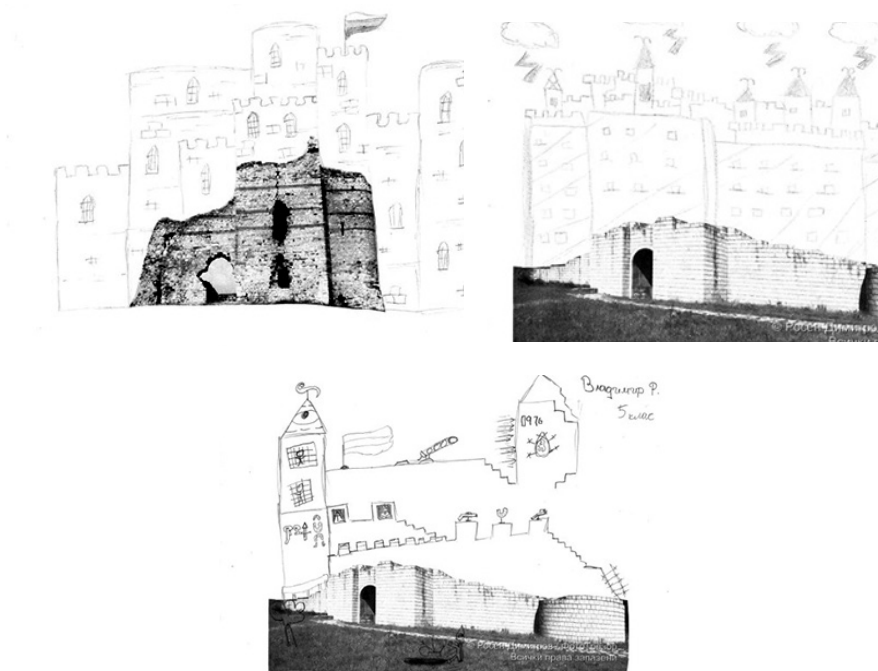
Минипроектите, които ще бъдат описани, са следните: как учениците могат да се упражняват да изписват инициални букви както в ръкописните книги през Средновековието и довършване на разрушени замъци.

Упражнението как се изписват инициални букви е част от урока за „Златния век“ на българската култура, където се разглежда и въпросът как са се създавали средновековните книги в България, какви материали са се използвали, колко дълго са прекарвали книжовниците, преписвайки или създавайки всяка от тях, как са били украсени, какво представляват миниатюрите и защо са толкова ценни. Въпрос, конкретно свързан с инициалните букви, може да е: какви мотиви са използвали средновековните книжовници при изписването им – от живата природа и символи. Учениците толкова много харесват заниманието, че някои изписват цялата българска азбука красиво, с инициални букви. Идеята за упражнението е от споменатата книга „Ваканция в Средните векове“²⁸).

За упражнението „Да дорисуваме замък“ могат да се кажат много неща, но несъмнено едно от тях е – колко е важно учениците да се ангажират с реални проблеми, при обсъждането на които те да могат да споделят свое мнение, да изкажат своя мисъл. При разглеждането на българската култура през XIII – XIV век е добре да се покаже на учениците филм за значението на средновековните замъци, да се обсъди ролята им като опора срещу чуждите войски, как си представяме живота в тях и дали бихме се чувствали добре, ако се пренесем с машина

²⁸ Христова З. и Чолаков И., Ваканция в Средните векове, София, изд. Точица, 2013, стр. 44.

на времето там²⁹). Може да се организира и дискусия на тема дали трябва да се възстановяват средновековните замъци с бетонови блокчета, както в момента се прави на някои места в България, за да се превърнат в туристическа атракция, или руините трябва да се съхранят каквито са достигнали до нас. В края на този час учениците влизат в ролята на архитекти и дорисуват замъците.

За организиране на практически дейности в рамките на целия час е добре през учебната година да се отделят два такива часа. Най-подходящото време за провеждане на такива дейности е преди ваканциите – коледна, великденска или лятна, когато настроението е предваканционно, но това не е задължително. Забавно е преди Коледа да се направят болярски украси за глава на жените и средновековни болярски колани.

²⁹ Полезен сайт на английски какви дейности можем да предприемем в клас във връзка със средновековните замъци: http://score.rims.k12.ca.us/activity/castle_builder/ Има и създаден специален сайт за българските крепости: <http://bulgariancastles.com/bg>

Идеята и технологията на изработването са описани в книгата „Ваканция в Средните векове“. Важно при организиране на подобни практически занимания за цял час е да се предложи направата на два или повече проекта, за да се отговори на различните интереси на учениците – например на момичета и момчета.

Особено важно е указанията да са добре написани, за да се ангажират учениците и да се постигнат резултати³⁰.

Допълнително през учебната година може да се организира специален „средновековен час“ по подобие на популярните „средновековни дни“, в който да се отдели време за различни дейности: рисуване на глинени съдове по мотиви на търновската сграфитокерамика; „обличането“ на дървени кукли в средновековни дрехи; измисляне на украса на щит.

Целта при организацията на този специален час е учениците донякъде да се потопят и да усетят духа на „живата история“ по аналогия на организирания и вече много популярни в България исторически възстановки. Разбира се, атмосферата и пресъздаването на моменти от живота на средновековните хора не е възможно в нашите часове, но дори и опитът за доближаване до тях е полезен. Историческата възстановка е мястото, където децата могат да видят облечен в ризница средновековен боец, болярин и болярка, как са изглеждали мечовете и оръжията, да проследят създаването на даден продукт (на-

³⁰ Христова, З. и Чолаков, И., Цит. съч., стр. 33 и 35.

пример как се е правил пергаментът) или „истински“ дуел³¹). За учениците в България има достатъчно възможности да се включат в такива възстановки и да научат много неща от нашата история „чрез преживяване“. Един пример е организираният от НИМ в София детски фестивал „Средновековието оживява“ през юни 2016 г.³²). Учениците от БНУЧ обаче в по-голямата си част нямат възможност да присъстват на такива фестивали. За да се създаде празнична обстановка, стаята може да се украси с разноцветни банери.

Един от проектите за средновековното облекло се реализира с помощта на принтирани модели на дрехи от различни социални прослойки, които могат да се намерят на сайтовете на художничката Калина Атанасова, която е вдъхновяващ привърженик на историческите възстановки³³). Ето няколко снимки от един такъв час, в който са изработени моделите:

След като учениците направят демонстрационни кукли, облечени с мъжко и женско средновековно облекло, може да поставят различни въпроси за обсъждане.

Например:

1. Сравнение между мъжкото и женското облекло през Средновековието.
2. Сравнение със западноевропейското (английското) облекло – може на екран да им се покажат снимки (през XIII – XIV век населението в България и Англия е приблизително еднакво на брой

³¹ За историческите възстановки вж. <http://luboslovie.bg/2014/11/06/drugoto-lice-na-istoriyata/> В интернет могат да се намерят множество филми и снимки от средновековните фестивали в България, които да се използват в часовете по история.

³² Вж. повече на: <http://detskicentarnim.com/novini/detski-festival-srednevekovieto-ozhivya.html>

³³ <http://badamba.info/BySource/resume.html>; <https://badamba.wordpress.com/>

– 3.5 милиона, и също е изправено пред големи предизвикателства – чумни епидемии и селски бунтове).

3. Сравнение между облеклото на болярите и на селяните (богати/бедни). Или да се потърси отговор на въпроса: може ли според особеностите на облеклото да се каже с какъв труд се занимават, дали им е било удобно да изпълняват дадени дейности.

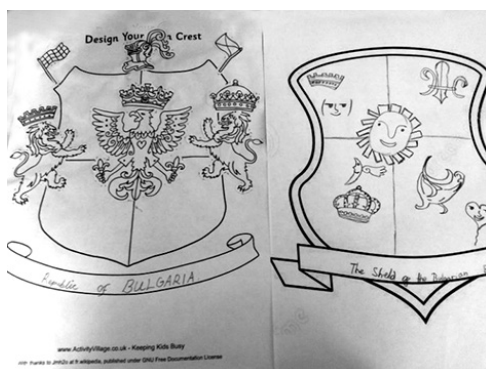
Може да се отиде и по-нататък и да се обсъдят въпроси, свързани с промяната и приемствеността в историята, като например средновековните дрехи се сравнят с народните носии, и може ли да се открият прилики.

За направата на керамични съдове по образец на сграфитокерамиката, характерна за Търново по времето на Втората българска държава, може да се използва сайтът: <http://www.sgrafito-keramika.eu/sgrafito/sgrafito.html>, от който да се принтират образците.

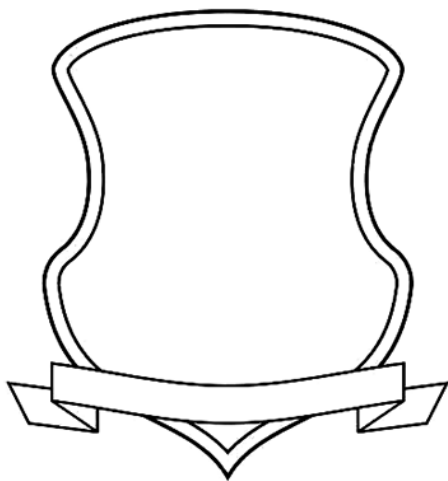

Целта на упражнението е запознаване с естетиката и особеностите на българското средновековно изкуство. Разширено обсъждане би могло да има по въпросите: какви елементи са рисувани; реалистични ли са; дали бедните са могли да си позволят да ползват такива украсени паници или с какво са се хранили средновековните хора – болярите и селяните (разбиране за социалните различия).

Украсата на щит е много полезно упражнение за обяснение на символите през Средновековието. Този тип дейности се харесва особено много на момчетата. Ето и няколко снимки от едно токова занимание.

Упражнението се организира много лесно – необходимо е само да се принтират шаблони за щитове и някои символи, но те не са задължителни.

Друго практическо занимание, което е популярно в много от БНУЧ, е учениците да изграждат модели на български исторически сгради и забележителности по макетите на издателство „Камея“. Опитът показва обаче, че учениците срещат някои затруднения при сглобяването им, защото макетите са доста сложни за изработване в училище. Но те обикновено работят мотивирани по тях, разрешават възникнали проблеми, вземат решения, показват организационни умения. Затова и би трябвало да се даде положителна оценка на практическите занимания с тях.

От **домашните работи**, свързани с изработване на нещо по-практическо, забавни са задачите за: написване на „азбучно стихотворение“ или акростих след изучаване на „Азбучна молитва“ на Константин Преславски и направа на книжка на владетелите от Второто българско царство.

Идеята за акростиха също е от книгата „Ваканция в Средните векове“³⁴) и даденият пример е от ежедневието:

*„Аз изядох
Бонбоните
В
Горното чекмедже,
Дето беше ги скрила за гости....“
По дадения образец се сътворяват много подобни уникални стихове:
Например:
„Аз харесвам портокали,
Би ли хапнал ти с мен?
Важно е да се обелят,
Гризкай смело ден след ден.
Днес навънка сняг вали.
Ех, че хубаво, нали?...“*

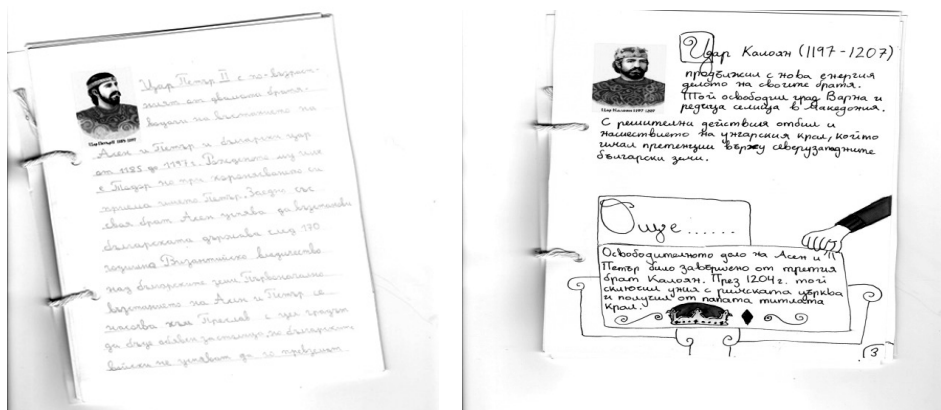
Разбира се, това домашно не е свързано пряко с „научаването“ на историята, но то мотивира учениците да влизат в часовете по история с удоволствие и да обичат предмета. Мнозинството от тях пристигат следващия час въодушевени и с готовност и нямат търпение да прочетат това, което са написали. Това е и само един от многото примери за развитие на писмената култура на учениците чрез използване на междупредметните връзки между история и БЕЛ.

Направата на исторически книжки за българските владетели е пример за дългосрочно домашно – за Първото или Второто българско царство³⁵). Това е полезно упражнение, което спомага за натрупване и затвърждаване на знания. Междупредметните връзки тук са не само с БЕЛ (текст), а са свързани и с изкуство (рисуване), география (карти), спомага се за разбиране на хроно-

³⁴ Христова, З. и Чолаков, И., Цит. съч., стр.50.

³⁵ Представяне на книжките, направени от учениците, може да се види на http://www.schoolbgembassy.org.uk/images/Bylgarskite_vladeteli.pdf

логията и последователността на събитията и др. Ето как учениците описват живота на владетелите от Втората българска държава.

Други теми, които могат да се реализират като проекти, са свързани със средновековната музика, храна, оръжие, ризници и защитно облекло. Могат да се реализират и много други идеи от книгата „Ваканция в Средните векове“, сред които: направи си сам плоча с релеф, ковашка матрица, кодов кръг, перо за писане и т.н. Друга интересна идея е да се проследи например развитието на един град през Средновековието: кога минава в чужди ръце; кога е в разцвет или упадък или да се изучи как са живели хората в града. Като писмена работа може да се даде на учениците да опишат какво биха видели или как биха се чувствали, ако се пренесат с машина на времето там.

Учениците от Българското училище към Посолството в Лондон, изучавайки най-нова история на България, работят всяка година по проект на обща тема „Младите хора по времето на социализма“. На всички ученици се дава самостоятелна тема за разработване за периода на социализма. Самостоятелната работа се състои в две части.

Учениците да разработят кратко представяне на дадена тема (със снимки, презентация, примери).

Да запишат един от силните спомени на своите родители от времето на социализма.

Сред темите за разработване са: Лозунгите по времето на социализма; Манифестациите по време на социализма; Бригадите; Свободното придвижване зад граница; Младежите и членството в Комсомола; Играчките и игрите на децата; Музиката по времето на социализма.

Втората част от самостоятелната задача, която изисква интервюиране на родителите като част от общия проект, е много интересна за учителя по история. Значението на устната история и интегрирането на устните свидетелства в урока по история отдавна се разглежда като ценен метод, чрез който се цели мотивиране на учениците. Съществува и разработено методологическо ръководство за учителите по история как да осъществяват такива проекти³⁶.

Могат да се посочат няколко интересни наблюдения за резултата от този проект. На първо място, трябва да се подчертаят ентузиазмът и интересът, с които всички ученици изпълняват задачата и представят подготвените материали в клас. Друг интересен момент са спомените на всички родители, които се прочитат в клас. Понякога те се оказват много положителни и носталгични и трябва да се разгледат множество други източници и извори, за да бъде представена по-балансирана картината на времето на социализма. Една от причините за това положително представяне на детството от родителите би могла да се обясни с носталгията, която е нормално човек да изпитва към далечната Родина и детството, но от друга страна, може да послужи и в подкрепа на тезата, че е нужно да се въведе по-обстойно изучаване в училище на най-новата история на България³⁷.

КАК САМИ ДА СИ НАПРАВИМ УПРАЖНЕНИЯ ИЛИ КАК ДА АДАПТИРАМЕ ВЕЧЕ ГОТОВИ УПРАЖНЕНИЯ

Всеки учител по история от БНУЧ може да намери в издадените досега учебници и тетрадки полезни упражнения, но е възможно и сам да си направи специфични такива. За да се отговори на нуждите на нашите билингвистич-

³⁶ History Project 2006: Да преподаваме с удоволствие – устната история в класната стая. Ръководство за учители. DVV International – SEE Regional office: http://www.historyproject.dvv-international.org/materials/Bulgarian_2007.pdf

³⁷ Тези изводи са в подкрепа на тезата на проф. Е. Келбечева за необходимостта от по-пълно включване в учебниците по история на сравнително изучаване на тоталитарните режими и на българския комунизъм в частност, вж. например:

http://www.dnevnik.bg/intervju/2014/04/03/2256457_prof_evelina_kelbecheva_istorik_u_nas_shestva_parodiia/

ни ученици, невинаги е необходимо обаче да се измислят нови, а може да се адаптират такива от българската или местната система. Пример за адаптирано упражнение е следното, в което се обсъждат основни понятия от живота от периода на Средновековието.

Какъв е бил животът през Средновековието? Допълнете с посочените най-отдолу думи:

Хората през Средновековието приличали на нас по някои неща, но техният свят се различавал значително от нашия. Ето как (попълнете с посочените думи):

*През Средновековието хората живеели по различен начин:
Повечето хора живеели в и работели на полето, като отглеждали Малко хора живеели в*

*Средновековните хора мислели по различен начин:
.....играела важна роля в живота на хората. Те вярвали, че ако не се подчиняват на църквата и владетеля, те ще отидат в*

*Средновековното общество било различно:
Начело на строго йерархичното средновековно общество стоял, а най-долу в социалната пирамида били.....
..... Всеки знаел своето място. Владетелската титла в средновековна България се изменила от.....
.. през до..... Властта на владетеля била свещена и неприкосновена, защото била дадена от.....*

Представителите на българската аристокрация се наричали

боляри

княз

Църквата

села
селяните
Бог
владетеля
жито и други зърнени храни
хан
градове
ада
цар

Ето и няколко практически съвета, които ми се струват приложими за нашия специфичен случай на преподаване на българска история в чужбина, ако учителите решат да си направят сами работни листове за работа в клас или да адаптират готови такива.

В работните листове или упражнението да има превес на изобразенията пред думите.

Указанията какво се иска от учениците да бъдат кратки и ясни. Изворите могат да бъдат отделени и сложени в отделни текстови квадрати с различен цвят.

Текстът може да бъде нахъсан с диаграми или картинки.

Самият текст на изворите може да бъде адаптиран, като сложните думи да са обяснени в скоби³⁸⁾.

РАЗИГРАВАНЕ НА ВЪОБРАЖАЕМИ ДИАЛОЗИ, РОЛЕВИ ИГРИ И ДИСКУСИИ ПО КАЗУСИ

Ролевите игри и другите упражнения, включващи различни симулации, са сред най-популярните техники, които привличат вниманието на учениците³⁹⁾. Тези техники са влезли отдавна в репертоара на учителите, а за учениците от всички възрасти са приятни и полезни упражнения. Те са едни от способите да поставим учениците в центъра на обучението. Това е особено важно за

³⁸⁾ Learning to Teach..., p. 158

³⁹⁾ Вж. напр. описание на успешен експеримент и ролева игра с ученици билингви на: <http://www.diuu.bg/ispisanie/broi20/>

БНУЧ, защото тези упражнения са приятни дори и за учениците, които не говорят много добре български. Дори и тези ученици участват с желание в такива упражнения и предлагат идеи за съставяне на диалози. Тези упражнения са полезни и защото в тях се поставя един практически фокус на най-важните моменти от историческите събития, които се разглеждат в момента. Друго предимство, което се посочва на този вид метод и който ми се струва, че е особено валиден за нашите училища, е, че се дава възможност на учениците да учат един от друг и да се научат да се обръщат един към друг при разрешаването на проблеми. По този начин те задълбочават разбирането си и се доближават в личен план до темата. Могат да се развият също и умения за слушане, отстояване на мнение и емпатия⁴⁰.

За да се разработят и проведат въображаеми диалози, ролеви игри и дискусии по казуси, често не се изисква специална подготовка. За някои упражнения е необходимо да се подготви предварително текст, в който са посочени основните моменти, които да послужат за основа на диалога или диспута. Но може да се даде като домашно да бъде направено предварително проучване или съобщение по даден въпрос. Много често е достатъчно да се предупредят учениците, че следващия час ще се провежда такова упражнение. Тези диалози се много полезни, за да успеят учениците да направят по-отчетлива разлика между континуитет и промяна в историята, да представят възможни различни гледни точки, случайността в историята, борбата между новото и старото и т.н. Ефикасността на упражнението обаче е на по-високо ниво, ако все пак учителят подпомага активно и правилно размяната на мнения или подпомага учениците да разберат ролята си и мнението, което трябва да защитават. Полезно е да се даде на учениците и работен лист, където да запишат основните моменти от тезите, които ще защитават, или да го попълнят след упражнението.

Ето пример за такъв работен лист:

Проблем:	
Теза 1:	Теза 2:
Прегимства:	Прегимства:
Недостатъци:	Недостатъци:
Решение:	

⁴⁰ Наръчници за ползване на обучителен пакет „Училища без дискриминация“, стр.13 – 14, достъпни на интернет сайта: <http://kzd-nondiscrimination.com/>

Практически примери за ролеви игри с учениците от V клас са разиграване на въображаем диалог между кан Аспарух и братята му – защо българите трябва да се установят на Балканите; между кан Крум и кан Омуртаг за ползите от войната и мира, между братята Асен и Петър защо е дошло време за успешно въстание срещу Византия. С учениците от VI клас е добре да се водят въображаеми диалози между „старите“ и „младите“ за пътищата за Освобождение на България или между консерватори и либерали за устройството на България и т.н. Различни упражнения могат да бъдат построени на принципа на представянето на противоположни тези с цел организиране на дискусии и засилване интереса на учениците. Избраните теми за противопоставяне при изучаване на нова и най-нова история са: България между Запада и Ориента; Ст. Стамболов между „осана“ и „разпни го“⁴¹); демокрация срещу личен режим; континуитет срещу промени (радикални или постепенни). Така учениците постепенно започват да се научават да сравняват противоположни тези, да мислят критично, да изказват мнения.

Практическа насоченост имат и дискусиите по казуси. Ето и описание как да организираме една „бърза“ дискусия: казваме дадено твърдение; разделяме класа на две части, които ще защитават две противоположни мнения; даваме им няколко минути за обсъждане на идеите, следва защита на тезите.

Темите за разглеждане на казуси в часовете могат да са същите, които стоят във фокуса на общественото внимание в България, Великобритания, Европа или света. Учениците още от IV клас разсъждават по теми, като например: застрояването на плажове; разширяването на ски пистите в планините; замърсяването на природата и опазването на околната среда, а учениците от VI клас например – за миграцията, за значението на дадено политическо решение за бъдещето, за начините да се съхрани паметта за дадена епоха или събитие⁴²).

Ето и един пример:

Създайте/измислете въображаем диалог между кан Крум и кан Омуртаг, имайки предвид фактите от управлението на двама-

⁴¹ Темата бе дискутирана през 2016 г. в предаването на БНТ „История.bg“, където бе използвано това противопоставяне.

⁴² Например през пролетта на 2015 година учениците от V и VI клас разсъждаваха и даваха мнение по актуални теми за българското общество: за паметника на цар Самуил в София или начина, по който бе направена театрална възстановка на мъчителните събития в лагера в Белене по времето на социализма, при която бяха използвани ученици.

та български владетели, в които да се застъпят две противоположни тези.

А) Теза на кан Крум – наречен „Страшният“:

Със сила, войни и „твърда ръка“ в управлението може да се постигнат повече успехи както във външнополитически план, така и във вътрешната политика.

Б) Теза на кан Омуртаг – наречен „Строителят“:

В мир и с дипломация може да се осигурят по-добри условия за разгръщане на строителство, развитие на държавата и културата.

Включете във въображаемия разговор факти от управлението на канове.

Свързаният метод с дискусии и разсъждения по казуси е „мозъчна атака“. При този метод се поставя важен проблем, а учениците трябва да предложат решения за разрешаването му. Възможностите за използване на този метод при преподаването по историята са неограничени, а може да се прилага дори при малките ученици от III клас. Ето един пример за работа с учениците от III клас, адаптиран от книгата „Зелен пакет за деца“⁴³:

Биоразнообразие

РАБОТЕН ЛИСТ

Разходка по плажа (приказна история)

Някъде, на брега на океана, един възрастен човек се разхождал по плажа на залез слънце. След наскоро утихналата буря мъжът с удоволствие вдъхвал свежия морски въздух. Замислен за нещо, изведнъж той забелязал едно дете. То вземало нещо от пясъка и после го хвърляло във водата. Воден от любопитство, старецът се приближил към него и видял, че момчето събира изхвърлените на брега морски звезди и ги връща обратно в океана. Едва сега старецът обърнал внимание, че бурните вълни са изтласкали на пясъчния плаж стотици, може би хиляди морски звезди.

— Защо правиш това? — учуден попитал стареца — Ти си само едно малко момче, а морските звезди са хиляди. Нима мислиш, че би могъл да промениш нещата? Момчето го погледнало, взело една морска звезда от пясъка, хвърлило я в океана и отговорило:

— Ами аз току що промених нещата за тази морска звезда

.....

Задача за размисъл въщи — с какво конкретно аз и моето семейство бихме могли да допринесем за опазването на растенията и животните около дома ни, в нашия район, в нашата родина (предложете идеи, а при възможност ги обсъдете с останалите членове на вашето семейство):

⁴³ Зелен пакет за деца, стр. 101 (Достъпен на сайта: <http://lib.ucha.bg/t/28>)

„ДА ВЛЕЗЕМ В ОБУВКИТЕ“ НА ИСТОРИЧЕСКА ЛИЧНОСТ

Всички ученици обичат да играят на играта „Кой съм аз“. Тази учебна игрова ситуация може да се организира по два начина: учителят е написал на лист кратки характеристики и всички ученици отгатват личностите, които се крият зад тях, или на малки листчета е записана думата/личността, която ще се познава – учениците задават въпроси след представяне на характеристиките, а съответно един ученик отговаря.

Тази учебна игра може да се използва за владетелите през Средновековието⁴⁴) (най-честата практика), но може да се разиграва в много случаи: за членовете на средновековното общество; за възрожденските дейатели; за известните личности след Освобождението. Същата идея може да развие и чрез електронни флашкарти⁴⁵). Ето и един пример от практиката:

Представете си, че сте участник в Учредителното събрание и Вие сте

– Консерватор

Кажете ми:

1. Кой сте вие; какво и къде сте учили; какво е вашето занимание....

2. Представете от съответната позиция становище за: управлението на страната, парламента, за гражданските и човешките права и свободи; за образованието.

– Либерал

Кажете ми:

1. Кой сте вие; какво и къде сте учили; с какво се занимавате?

2. Представете от съответната позиция становище за: управлението на страната; парламента; за гражданските и човешките права и свободи; за образованието.

ДРУГИ УЧЕБНО-ИГРОВИ СИТУАЦИИ

Голямо значение в часовете по история имат учебно-игровите ситуации. Всяко училище, което има интернет, може да включи онлайн тестови игри в

⁴⁴ Интересна е книгата с римувани гатанки за деца на българските владетели на Милена Бойкова М.-Терзийска, Гатанки в рими за български владетели незабравими. Изд. Мирфея, София, 2014.

⁴⁵ Ето пример за разработени флашкарти: <http://www.slideboom.com/presentations/>

часовете си дали като приятно начало на часа, или в самия край на урока, когато учениците са уморени и концентрацията им е по-слаба. В интернет могат да се намерят много свободни образци на такива учебни игри, които да се преработят и използват. Ето и някои от тях, които учениците приемат много положително и които несъмнено спомагат за по-доброто възприемане на учебния материал.

– Играта „Кой иска да бъде милионер?“ – първата от моите разработки на играта е на тема „Стопанските промени през Българското възрождане“, но практически играта може да се направи за всяка тема. Образец може да се сваля от следния английски сайт:

http://www.primaryresources.co.uk/online/powerpoint/millionaire_template.ppt#7

– Question dice – използван е пример също от английски сайт, за да се направи на български език „зарче с въпроси“⁴⁶). Полезно е предварително да се измислят въпросите за темата, която се изучава, и да се напишат на лист.

⁴⁶ „Зарчето с въпроси“, което бе публикувано в статията „За обучението по история в едно българско училище зад граница“, може да бъде принтирано от: http://www.schoolbgembassy.org.uk/images/За_обучението_по_история_в_едно_българско_училище_в_чужбина.pdf

– Направа на „Washing line“ (въже за простиране) – на прозорците в стаята по история е опънато въже, на което се закачват в даден клас най-важните дати и факти от историческия период, който се изучава.

– Направа на табла – традиционно занимание, което учениците много обичат.
 – Да си направим „жива“ линия на времето – на учениците се дават да държат листи А4 с написани събития или владетели и те трябва да се подредят в хронологичен ред. За да са готови листата за следващата година, те може да бъдат ламинирани.

– „Нарисувай ми урока“ – прегъва се един лист А4 на осем и във всеки квадрат учениците рисуват свързани с урока моменти. Полезността на това упражнение е, че учениците се концентрират повече, ако правят нещо, докато слушат⁴⁷. По този начин може да се направи добра организация на информацията или идеите, които се изучават. Този метод на активно учене се използва широко в английските училища.

Включването на интересни моменти в уроците е важна стратегия, когато целта ни е уроците да са разнообразни и интересни. Един лесен начин да постигнем това е да отделим няколко минути и за легенди за природните забележителности в часовете по „Човек и общество“ или исторически легенди. Друг пример от практиката е, когато се преподава за „Рибния буквар“ на Петър Берон, да се чете или разказва на учениците някоя от поучителните истории, включени в Буквара. За по-малките класове могат да се използват стихотворения, народни песни и музика, а за по-големите – лични истории, интересни мисли, спомени.

⁴⁷ Turner-Basset, P. Creative Teaching: History in the Primary Classroom, David Fulton Publisher, 2005, p. 98 – 100

Например в V клас, когато се говори за хайдушкото движение, за да се постигне по-добро съпреживяване и разбиране, може да се представи личната история с много интересни моменти на някой хайдушки войвода, като например личността на Ангел войвода.

Много интересни и занимателни моменти могат да се намерят в детската енциклопедия „История на България“⁴⁸.

НЯКОЛКО ПОЛЕЗНИ КНИГИ, КОИТО НЕ СА УЧЕБНИЦИ

В интернет могат да бъдат открити многобройни добри ресурси, дори цели помагала, които могат да бъдат много полезни за учениците от БНУЧ. Ето само няколко примера за достъпни помагала и книги, части от които могат да се включат в уроците.

– „Помагало за ученици с индивидуални потребности и потенциални способности (Стара история)“ – продуктът се представя като „уникален иновативен проект, съчетаващ усилията на шестима ресурсни учители, трима учители по история и цивилизация и психолог по инициатива на старши експерт по обществени науки и гражданско образование от РИО – Пловдив“⁴⁹. В това помагало са интересни упражненията за древна Тракия.

– „Зелен пакет за деца“⁵⁰ – учебното помагало подпомага развитието на нови ценности и нов модел на поведение на децата в училище, вкъщи и в обществото. Подходящо е да се използва в III и IV клас в часовете по „Човекът и обществото“. Издадено от Регионалния екологичен център за Централна и Източна Европа в сътрудничество с експерти от България и Унгария и с финансовата подкрепа на Програмата за малки проекти на Глобалния екологичен фонд (ГЕФ). За любознателните учители природолюбители на сайта www.ucha.bg са публикувани и много други учебни помагала, които са създадени с целта да направят учебния процес по-забавен и заедно с това децата да научат повече за красотите на природата в България.

– Много извори, линии на времето и по-синтезиран текст могат да се намерят в едно учебно помагало по „История и цивилизация“ на издателство

⁴⁸ <http://hermesbooks.com/detska-enciklopedija-istorija-na-b-lgarija-kutija.html>

⁴⁹ <http://rabotnilistovesop.wixsite.com/rabotni/>

⁵⁰ Може да бъде намерено и изтеглено от сайта: <http://lib.ucha.bg/t/28>

ПОНС, което може да се изтегли от следния интернет адрес: <http://pons.bg/images/content/1108/balkanite.pdf>.

– Много честа практика е да се използват моменти от интересни книги, за да привлече и задържи вниманието на учениците. Книгите, които могат да се цитират, са многобройни. Сред тях са: „Левски в детските очи“ на Иван Стоянов; детска енциклопедия „История на България“; поредица Родина „Траките“ на изд. „Труд“; „Невероятните истории на съкровищата на България“ на Надя Тодорова и Станка Желева, поредицата „Историята като приказка“ на издателство ПАН и др.

– Ети и няколко британски книги, от които могат да се почерпят много идеи: 100+ideas for Teaching history by Julia Murphy; Creative Teaching: History in the Primary Classroom by Rosie Turner-Basset, David Fulton Publisher, 2005; Teaching History in Primary Schools by Pat Hoodless, Learning Matters, 2008 и цитираната многократно книга Learning to Teach History in the Secondary School, Routledge, 1997 и др.

КАК ДА НАПРАВИМ ВРЪЗКА МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ И ИСТОРИЯТА НА МЕСТНАТА ДЪРЖАВА

Нашите неделни училища в чужбина са и мост между две култури – родната ни българска и местната, на държавата, в която живеем и отглеждаме децата си. Много от училищата са активни в културната си дейност и всяка година организират десетки инициативи за представяне на България пред местната публика. Учениците ни са носители на две култури и бъдещи „културни посланици“ на страната ни, носейки знанието и любовта към България.

В часовете по история е добре винаги, когато е възможно, да се търсят връзки, правят сравнения и посочват примери между българската и съответната чужда история. Колкото и трудно да е това и да са толкова различни държавите, винаги е хубаво учениците да имат представа „къде сме/били ние и къде са/били те“. Стремежът е да се изтъкнат важни моменти от нашата история, свързани с много усилия и национален устрем, така че историята ни да вдъхне самочувствие у нашите ученици. Някои държави, по-близки в географско отношение до България, имат много повече културни връзки и общи моменти, но винаги могат да се открият свързващи моменти с местната държава, която и да е тя.

Ето само няколко примера как се свързва българската с английската история.

Например може да изследваме и представим личната история на българи, следвали в държавата. За Англия е възможно, когато се говори за 1 ноември и Деня на народните будители, да се представи историята на един малко познат учител, завършил през Възраждането университет в Манчестър и загинал по време на Априлското въстание. Историята на колежанина Тодор Лефтеров⁵¹), който учи в Англия и има възможност да работи и живее в чуждата страна много добре, но се връща в родното си място, става учител и посвещава живота си на борбата за освобождение на България. Това е вдъхновяващо за учениците.

Много полезно е да се следят историческите сайтове или новините, свързани с исторически открития, в страната на пребиваване. Това ще даде възможност да се обръща внимание на учениците към даден факт или например да се информира за важни археологически открития. Така през 2016 г. във Великобритания си заслужаваше да се обърне внимание на едно важно събитие, каквото бе откриването на много добре запазено изгоряло селище до Кеймбридж от бронзовата епоха, наречено „Британският Помпей“⁵²).

При обучението по нова и най-нова история могат да се направят много паралели между държавите.

За пример може да послужи начинът, по който се провежда упражнението за Учредителното събрание и Търновската конституция. По време на този час учениците се запознават с документи, в които се разкриват консервативните и либералните възгледи на участниците в събранието; правят се сравнения с политическата история във Великобритания. Когато например се обясняват възгледите за двукамерен парламент, на учениците се дава пример как функционира в момента двукамерната парламентарна система в страната и начинът на приемане на законите, т.нар. „пинг-понг“ система.

⁵¹ <http://www.desant.net/show-news/25074/>

⁵² <http://www.bbc.com/news/uk-england-cambridgeshire-35280290>

Възприемането на идеи и използването на стратегии, почерпени от британските дидактически книги и адаптирани за нуждите на часовете по история, привличат вниманието на учениците, особено ако се изберат някои интересни обяснения.

Например когато трябва да се представят идеите за дългосрочни и краткосрочни причини и повод за дадено събитие, обикновено война, може да се заимства представянето на причините за автомобилна катастрофа: „Г-н Джоунс караше към вкъщи, за да гледа футболен мач. Той тръгна по-късно от работа и затова караше по-бързо от обикновено. Неговата кола се подхлъзна на един заледен завой в момента, когато трябваше да завие рязко, за да избегне едно куче, изпречило се на пътя на колата му. Той не беше намалил скоростта, когато приближаваше завоя, понеже в този участък на пътя нямаше осветление. Положението се усложни от това, че една от гумите беше износена, а г-н Джоунс беше изпил 8 бири, преди да тръгне“⁵³).

Обръщането на внимание към историята на страната на пребиваване, т.е. към нещо познато на учениците, винаги се приема от тях много положително. Учениците обичат да им се разказват „страшни“ моменти от историята. Това са нашите „български Horrible Histories“ по модела на обичаното детско телевизионно предаване на Би Би Си, посветено на историята⁵⁴). Ползено ще е учениците дори да си направят табло с „Bulgarian Horrible Histories“ (Български страшни истории).

Сравненията са важни за осмислянето на нашето място като част от Европа и света. Правейки тези сравнения, учениците чувстват по-голяма съпричастност и съпреживяват историята. Това е от значение и за всеки учител в чужбина, независимо в коя страна се води учебният процес.

⁵³ Learning to teach history..., p. 47.

⁵⁴ <http://www.bbc.co.uk/cbbc/shows/horrible-histories>

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всички разгледани в методиката въпроси и идеи отразяват личния опит на автора от преподаването на предметите „История и цивилизация“ и „Човекът и обществото“ в български училища в чужбина. Целта на настоящото изследване бе да се представят възможно най-широк кръг от осъвременени методи, като се подчертаят особеностите в преподаването по българска история в чужбина, както и постигане на по-голяма ефективност в рамките на чуждоезиковата среда. Учителската професия, упражнявана в българските училища зад граница, е мисия, но и предизвикателство. Разгледаните методи и идеи могат да ни помогнат да отговорим на предизвикателството как да бъдем модерни и иновативни учители. Подходите на преподаване по история трябва да бъдат разнообразни, променящи се и да могат да ангажират вниманието и сърцата на учениците, за да се постигне не само усвояване на материала и знание за епохите, но и любов и признание към предците ни, към миналото на нашия народ. Повечето от разгледаните методи и идеи не са оригинални, а почерпени от българския и английския опит, като в по-голямата си част те вече са успешно адаптирани, разработени, приложени в час и доказали предимствата си. Надеждата е, че българските учители по история в БНУЧ ще бъдат окуражени да използват все повече и по-интересни методи в преподаването си, за да бъдат иновативни и модерни учители от ХХІ век, които ще вдъхновят своите ученици да мислят и разсъждават, да знаят и обичат българската история.